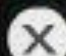
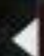
एप्रिल 2004 Rs. 10 /-

चांदोबा

सत्यवानाचा चमत्कार

भाग्यपुरींत सत्यवान नांवाचा एक महापंडित राहात होता. त्याचे बोलणे फारच आकर्षक असे. त्याच्या या गुणाची लोक नेहमी भरपूर प्रशंसा करीत. तो अनेक शास्त्रविद्यांमधे पारंगत होता, पण तरीसुद्धां अगदी विनम्र होता. खरं सांगायचं तर प्रत्येक बाबतीतच तो इतरांपेक्षां श्रेष्ठ होता. नागरिकांचा त्याच्यावर आदरमिश्रित लोभ होता.

कीर्तिकामी नांवाचा एक विद्वान नुकताच त्या गांवात राहायला आला होता. आपल्याला प्रत्येक विद्येंत रस आहे असा त्याला गर्व होता. आपली स्तुती ऐकायला त्याला फार आवडत असे. त्यासाठी तो भरपूर खर्च करायलाही तयार होता.

शहरांत त्याचे कौतुक करायला कुणाला वेळ नव्हता, म्हणून तो लहान गांवात राहायला आला होता. तिथे त्याने मोठे घर बांधले व शंभर ओकर सुपीक जमीन विकत घेतली.

कीर्तिकामीच्या स्वभावांतल्या या दोषाची माहिती कांही स्वार्थी लोकांना समजली. ते त्याच्या आसपास घुटमळायला लागले. संधि मिळाली कीं तोंड फाटेपर्यंत त्याची स्तुती करायला त्यांनी सुरवात केली. आणि त्याच्या पैशावर ते चैन करुं लागले.

कीर्तिकामीलाही हे भाग्यपुरी गांव आवडले. तो इथें आनंदात राहिला.

त्याची पत्नी सुवर्णा ही शहरांतच जन्मली व वाढली होती. तिला कांही हे गांव फारसे रुचले नाही. कौतुकसुमने ऐकण्यासाठी चार उपट-सुंभांच्या नादाने आपला पती पाण्यासारखा पैसा खर्च करतो आहे, हे तिला मुळीच आवडत नव्हते. तिला याची चिंता लागून राहिली. म्हणून शहरांत राहाणारा आपला भाऊ शुभाकर ह्याला तिने गांवात बोलावून घेतले.

शुभाकरने त्या गांवात आल्यावर एकूण परिस्थितीचा नीट अंदाज घेतला. आपले थोरले मेव्हणे आणि आपल्यांत कसलाही गैरसमज होऊं नये अशी त्याची इच्छा होती. म्हणून त्यांच्याशी बोलताना हळूंहळूं विषयाला हात घालावा असे त्याने ठरवले. त्यांना समजावण्यासाठी त्याने ठरवलं कीं त्यांची स्तुती करुनच त्यांना आपण जिंकायचे!

एक दिवस शुभाकर कीर्तिकामीला म्हणाला, "कोणत्याही देशांत बघितलं तरी गांवे ही त्या देशाच्या मणक्याची हाडें असल्यासारखी असतात. गांवी येऊन स्थायिक व्हायचा तुमचा निर्णय अगदी स्तुत्य आहे. मला तुमचं फार कौतुक वाटतं बघा! पण आपण शेतीच्या कामापेक्षां व्यापारांत जास्त यशस्वी व सावध आहात. तेव्हां शहरांत जर परत गेलात तर चांगला व्यापार उद्योग करुन लाखों रुपये कमवण्याची ताकद तुमच्यांत आहे. मला खरंच तसं वाटतं. नव्हे, माझी विनंती आहे तुम्हाला. वाटल्यास तुमच्यासाठी मी इथें भाग्य-पुरींत राहीन आणि तुमची शेती सांभाळीन."

कीर्तीकामीने त्याचे हे बोलणें सरळसरळ उडवून लावले. तो शुभाकरला म्हणाला, "इथें मला चांगली लोकप्रियता मिळते आहे. शहरांत पैसा रगड मिळेल, पण इथल्यासारखा मानसन्मान, आदर नाही मिळत. मला हेच गांव आवडायला लागलं आहे."

आपले मेव्हणे असं उत्तर देणार हे शुभाकरला अगोदर ठाऊक होतंच. म्हणून त्यांचे उत्तर ऐकले तरी निराश न होता त्याने शांत स्वरांत म्हटलं, "भावोजी, गांवातले लोक पैशाला तितकंसं महत्व देत नाहीत. ते प्रतिभेला जास्त महत्व देतात. पैसे नसले तरी निःस्वार्थी भावनेने ते कवि, पंडित व कलाकारांचा सन्मान करतात व त्यांच्याविषयीं आपुलकी राखतात. तशी आपुलकी, आदर, या गांवात सत्यवानाला आहे. त्याला गांवात खूपच

मान आहे हे दिसून येतं. तुमची स्तुती उगाळणारे तुमचे मित्र स्वार्थी आहेत. तुमच्या पैशांवर चैन करायला टपलेले आहेत." असं सांगून त्याने खरी गोष्ट मेव्हण्याच्या कानावर घातली.

पण ते ऐकून कीर्तिकामीचा संताप जास्तच उफाळून आला. त्याचा अभिमान डिवचला गेला. तोपर्यंत त्याच्या मनांत सत्यवानाबद्दल आदराची भावना होती. आपल्या मेव्हण्याच्या बोलण्यावरुन कीर्तिकामीला समजले कीं लोकप्रियतेच्या बाबतीत सत्यवान हाच त्याचा स्पर्धक आहे. आता कीर्तिकामी इरेस पेटला आणि म्हणाला, 'पैसा हाच परमेश्वर आहे. त्याने कोणतेही काम शक्य होते. त्या सत्यवानाच्या तोंडून मी वदवीन कीं या जगांत माझ्यासारखा दुसरा कुणीही नाही! आता मी काय करतो ते तू बघतच राहाशील!"

भाग्यश्री पोडुवाल

दुसऱ्या दिवशी त्याने सत्यवानाला निरोप धाडला, "मी आपला सत्कार करुन आपल्याला कांही धन देणार आहे." सत्यवानाने उलट विचारलं, "सत्कार? कशासाठी?"

सत्यवान असा प्रतिप्रश्न करेल अशी कार्तिकामीला कल्पना नव्हती. तो बुचकळ्यांत पडला, "सत्कार करुन घ्यायला नकार देणारा हा कसा माणूस आहे? तो अहंकारी तरी असेल नाहीतर महामूर्ख! गांवकरी अकारण त्याला इतका मान देतात आणि स्वतःची किंमत कमी करतात. मी हे सत्य स्पष्टपणें सांगीन आणि त्यामुळें माझी प्रतिष्ठा वाढेल." त्याने शुभाकरला सांगितले.

त्या दिवशी कीर्तिकामी सत्यवानाच्या घरी गेला. सत्यवानाने त्याचे प्रेमाने स्वागत केले आणि येण्याचे कारण विचारले.

"प्रतिभेला गौरवमुकुट चढवायचा असेल तरी प्रतिभा असली पाहिजेच असे नाही. आपला सत्कार करायची माझी तीव्र इच्छा आहे. आपण त्याला नकार देऊं नये." असं म्हणून कीर्तिकामीने आपण येण्याचे कारण सांगितले.

"आपला हेतू स्तुत्य आहे. पण माझ्यांत जी कांही प्रतिभा आहे, ती केवळ पंडिती थाटाची आहे. त्यासाठी जर माझा सत्कार केला गेला तर मला समाधान वाटले. माझ्या विद्वत्तेमधला कोणता विषय आपल्याला भावला?" सत्यवानाने विचारले.

या प्रश्नाने कीर्तिकामीला धक्का बसला, पण तसं न दाखवता त्याने म्हटलं, "महाशय, तुमचा इतका आग्रहच असेल तर माझा मोठेपणा तुम्हीच लोकांना सांगावा. कारण ही आपली जुनीच परंपरा आहे. सत्कार, सन्मान करणाऱ्यांची स्तुती करताना कवि, पंडितांची प्रतिभा कधीही थकत नाही."

"तसं असेलही. श्रेष्ठतेमधे मी कांही आपल्या योग्यतेचा नाही. पण कोणत्या बाबतींत मी आपली स्तुती करुं?" सत्यवानने विचारले.

"अहो, स्तुती करायची म्हटलं तर त्यांत एवढी डोकेफोड कशासाठी करायची? शहरांत मी एक यशस्वी व्यापारी होतो. माझे ते उत्पन्न सोडून मी इथें गांवात राहायला आलो आहे. हेच माझे मोठेपण हेच; माझे महत्व आहे कीं!" कीर्तिकामीने सांगितलं.

"माझं मत आहे कीं प्रशंसा मिळवण्यासाठी जे गांवात येतात, त्यांच्यापासून गांवाला कांहीच लाभ होत नाही. एकमेकांची स्तुतिस्तोत्रे नुसतीच गात बसणे हा विचार अगदी चुकीचा आहे."

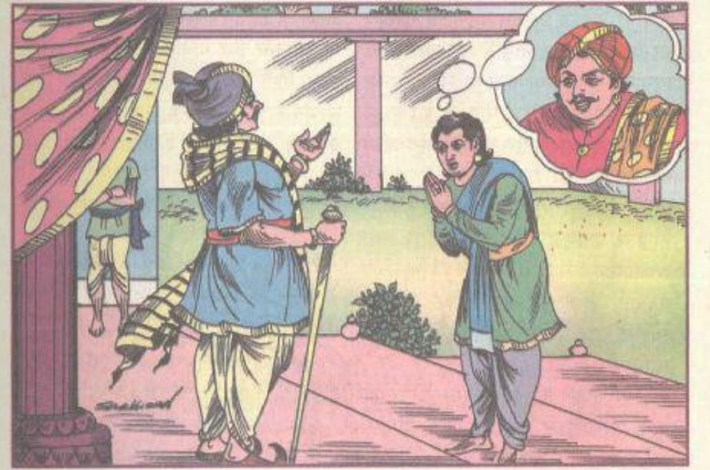
असं सत्यवानाने परखडपणें सांगितले व कीर्तिकामीला निरोप दिला.

कीर्तिकामी संतापाने काळानिळा झाला. त्या दिवसापासून त्याने सत्यवानाविरुद्ध प्रचार करण्यास सुरवात केली. पैशाच्या लोभाने कांही गांवकऱ्यांनी सत्यवानाला अहंमन्य ठरवले. कारण त्याने कीर्तिकामीचा असा अपमान केला होता ना! कांही लोकांनी त्यावर विश्वास ठेवला, तर कांही जणांनी त्यावर विश्वास ठेवला नाही. या प्रचारावर सत्यवानाने साफ दुर्लक्ष केले.

एक आठवड्यानंतर सत्यवान जेव्हां तळ्यांत आंघोळीला गेला होता, तेव्हां त्याचा पाय घसरला आणि तो पायऱ्यांवरुन गडगडत खाली पडला. जवळजवळ दहाबारा दिवस त्याला घरीं खाटेवर पडून राहावे लागले.

या संधीचा फायदा घेऊन कीर्तिकामी म्हणायला लागला, "मी जे कांही करतो, ते चांगले कार्य असते. म्हणून माझ्यावर भगवंताची कृपा आहे. जो माझ्याशी वाईट वागतो, त्याला भगवंत शिक्षा देतो." असं म्हणून त्याने आपल्या स्तुति-पाठकांमार्फत आपला प्रचार जास्त जोरदार केला.

याचे मात्र सत्यवानाला वाईट वाटले. तो ग्रामाधिकाऱ्याला भेटून म्हणाला, "कीर्तिकामीने माझ्याविरुद्ध प्रचार केला, मला अहंकारी ठरवले, पण मी तिकडे अजिबात लक्ष दिले नाही. कारण ज्याला त्याला आपले मत बनवण्याचा संपूर्ण अधिकार असतो. पण मी पडलो, हा एक अपघात होता. त्याच्याद्वारे परमेश्वराने मला शिक्षा दिली, हे ऐकून मला बरे वाटले नाही. माझं यांत काय चुकलं होतं हे तुम्हीच मला सांगा व न्याय द्या."

ग्रामाधिकाऱ्याने या तक्रारीचा पाठपुरावा करायला सुरवात केली. त्यासाठी गांवातल्या देवीच्या देवळांत सभा भरवली गेली. गांवकऱ्यांचा ठाम विश्वास होता कीं ग्रामदेवता पुजाऱ्याच्या तोंडून कोण खरा नि कोण खोटा याचा निवाडा देते. या कारणाने सत्यवानाने कीर्तिकामीचा अपमान केला आहे असं ठामपणे सांगायला एकहीजण पुढें आला नाही.

आपली बाजू मांडताना कीर्तिकामीने म्हटलं, "माझ्याबरोबर ज्यांनी वाईट व्यवहार आजपर्यंत केले, त्या सर्वांचे नेहमी नुकसानच झाले. माझी पक्की खात्री आहे कीं सत्यवान पाय घसरुन पडले, त्याचंही कारण बहुतेक तसंच कांहीतरी असलं पाहिजे." असं सांगून त्याने आपले म्हणणे पटवायचा प्रयत्न केला.

त्याचा पोकळ प्रस्ताव ऐकून तो खोटीच तक्रार करीत आहे हे ग्रामाधिकाऱ्याला लगेच समजलं. त्याने कीर्तिकामीला म्हटलं, "तुमच्या बोलण्यांत कितपत तथ्य आहे, हे पडताळून पाहाण्यासाठी आपल्यांला ग्रामदेवतेला कौल लावला पाहिजे."

तेव्हां सत्यवानाने त्यांना म्हटले, "कीर्तिकामी ह्यांच्या बोलण्यांत तथ्य आहे व खरेपणाही आहे यावर माझा विश्वास आहे. त्यांची मी स्तुतिसुमने गावी म्हणून त्यांनी माझ्यावर दबाव आणला होता, आणि तसं करायचं मी साफ नाकारलं होतं. ही माझीच चूक झाली असावी, म्हणूनच देवाने मला अशी शिक्षा दिली असेल. त्याच्यासाठी देवीचा कौल कशासाठी मागायला हवा?"

त्याचे शब्द ऐकून ग्रामाधिकारी व इतर सारे लोक हंसू लागले. कीर्तिकामी अपमानाच्या भाराने शरमिंदा झाला. तरी त्याच्या मेव्हण्याने त्याला सूचना दिलेली होती कीं प्रतिभावंतांशी टक्कर घेऊं नका म्हणून! पण कीर्तिकामीने जाणूनबुजून ही चूक केली होती. त्याचा आता त्याला पश्चात्ताप झाला. त्याने शेतीचे काम शुभाकरवर सोंपवले आणि तो शहरांत राहायला निघून गेला.

त्यानंतर त्या गांवात कीर्तिकामी कधीही आला नाही. तरीही भाग्यपुरीचे रहिवासी जेव्हां सत्यवानाच्या चांगुलपणाचे किस्से सांगत बसतात, त्या गोष्टींत कीर्तिकामीने कायमचे स्थान पटकावलेले आहे.

अस्वल्या मांत्रिक

5

(राजा जितकेतुला शिक्षा देण्यासाठी अस्वल्या मांत्रिक कालीवर्मा आणि इतर लोकांना बरोबर नेऊन नगराच्या दिशेने जात होता, तेव्हां दुर्मुखराजाच्या सैनिकांनी त्याला थांबवले. मांत्रिकाने दुर्मुखच्याजवळ जाऊन वधिकाला आपल्या मंत्रदंडाचा स्पर्श केला. त्यावर अस्वलाची आकृती असलेला परशू हवेंत फिरवत तो दुर्मुखाच्याकडे झेंपावला. त्यानंतर...)

वधिक जेव्हां अचानक अस्वलाच्या रुपांत बदलला आणि चमकणारा परशू हातांत घेऊन दुर्मुखराजावर तो चालून गेला, तेव्हां क्षणभर दुर्मुखदेखील चक्रावला. राजाचे रक्षण करायला त्यावेळीं त्याचे अंगरक्षक पुढे आले. वधिकाने त्यांना लाथ मारुन खाली पाडले, आणि वेगाने तो दुर्मुखाच्या आसनाकडे चालून गेला.

तेव्हां दुर्मुख मोठ्याने ओरडून म्हणाला, "ऐका! आपले सैनिक कुठे आहेत? अंगरक्षक कुठे आहेत? या अस्वलाला रोखून त्याला तलवारीने पाणी पाजा." ही आज्ञा देऊन दुर्मुख आपल्या आसनावरुन उतरला. थोडे अंतर धावत जाऊन, उडी मारुन आपल्या घोड्यावर तो स्वार झाला. त्याच्याबरोबर एका अंगरक्षकाने पळतपळत जाऊन दुसऱ्या एका घोड्यावर उडी मारुन तोही बसला.

अंगरक्षकाने दुर्मुखला म्हटलं, "महाराज, आत्ता यावेळेला आपण इथून पळून जाणेच सर्व प्रकारें योग्य ठरेल. आपले सैनिक नदीच्या कांठावरच्या शेतांत आराम करीत आहेत. त्यांना

ही माहिती मिळून ते इथें येऊन पोंचण्यापूर्वींच हा मांत्रिक आपल्या अस्वलाकडून आपल्या सगळ्यांना मारुन टाकील."

अंगरक्षक हे सांगत होता, तेव्हां राजा दुर्मुखने त्याच्यामागून येणाऱ्या अस्वल्या वधिकाला पाहून घोड्याला ललकारले. अस्वलाला पाहून घोडा घाबरला आणि जोराने पळत सुटला.

दुर्मुख राजा आणि त्याचे अंगरक्षकदेखील घोड्यावर बसून पळून जाताना पाहून कालीवर्मा हताश झाला व अस्वल्या मांत्रिकाला म्हणाला, "गुरु! इथें आसपास असलेल्या दुष्ट राज्यकर्त्यांपैकीं एक आपल्या हातांत सांपडलाय आणि दुसरा वांचला नि निसटून गेला. मला नाही वाटत कीं त्याचा पाठलाग करुन आपला अस्वल्या वधिक त्याला पकडूं शकेल म्हणून!"

अस्वल्या मांत्रिकाने दुर्मुखच्या घोड्यामागून पळत जाणाऱ्या अस्वल्या वधिकाकडे एकवार नजर टाकली, व तो म्हणाला, "कालीवर्मा! जर दुर्मुख आपल्या वधिकाच्या परशूची शिकार झाला नाही, तरच आपण दोघे याचा निवाडा करुं!" नंतर दुर्मुखचे मंत्री व सल्लागार तिथें होते, त्यांच्याकडे अस्वल्या मांत्रिकाने आपल्या लालभडक डोळ्यांनी बघितले आणि त्याने विचारले, "अरे, आता हे सांगा कीं तुम्ही सारे चंद्रशिला नगरीवर हल्ला करायला निघाला होतात ना? पण तुमची सेना कुठे आहे?"

दुर्मुखच्या सल्लागारापैकी एकाने या प्रश्नाचे उत्तर घोगऱ्या स्वरांत दिलं." आपण तर महा-मांत्रिक आहात. आजपर्यंत आमच्या सेनेचा पत्ता आपल्याला समजला असेलच. तरीदेखील तुम्ही विचारता आहात म्हणून सांगतो. आमचे सैनिक नदीकांठावरच्या शेतांत शत्रूचा संहार करण्यासाठी आपापली शस्त्रें पाजळत आहेत."

हे उत्तर ऐकून अस्वल्या मांत्रिक मोठ्याने हंसत सुटला. आणि त्याने आश्चर्याने बरोबरच्या मंत्री जीवगुप्ताला विचारलं, "अहो, चंद्रशिला नगराचे मंत्रीबुवा, दुर्मुखच्या सल्लागारांचे बोलणे ऐकलेत कां?"

"महाराज! सगळीं बोलणीं ऐकली. हे सगळं दृश्य पाहिल्यावर मला वेड लागेल असं वाटायला लागलंय." जीवगुप्ताने उत्तर दिले.

"अरे, असं आहे कां? कालीवर्माला आणि मलादेखील हा प्रदेश सोडून हिमालयाच्या शिखरां-पलीकडे जायचे आहे; पण त्यापूर्वी आणखी कांही लोकांची घमेंड आम्हाला जिरवायची आहे आणि त्यांनाही वेड लागेल असं करायचं आहे. काय महामंत्री, ठीक आहे ना?" अस्वल्या मांत्रिकाने आपला मंत्रदंड जमिनीवर आपटत म्हटले.

"ही सारी आपलीच कृपा आहे." जीवगुप्त

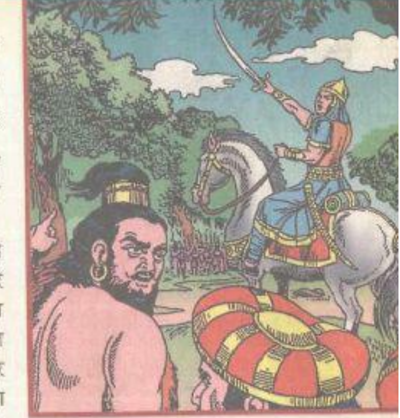
मंत्र्याने नम्रपणे वांकून उत्तर दिले. तेव्हां कालीवर्माने आमराईकडे बघत अस्वल्या मांत्रिकाला म्हटले, "गुरु! बरेच सैनिक भाले, तलवारी घेऊन आपल्याकडेच येत आहेत बघा." आपली तलवार म्यानांतून सर्रकन उपसली आणि त्याने बरोबरच्या जितकेतू राजाच्या सैनिकांना सावध राहण्याचा इशारा केला.

दुर्मुख राजाचे सल्लागार आत्तापर्यंत घाबरलेले दिसत होते. भल्लूक मांत्रिकाने त्यांना म्हटले, "अरे ऐका, तुमच्यापैकी एकजण पुढे जाऊन त्यांच्या सेनाप्रमुखाला समजावून सांगा कीं तुमच्या राजाची इथें काय दशा झालेली आहे ते! जर मूर्खासारखा त्याने माझ्यावर किंवा माझ्या अनुयायांवर तर हल्ला करायचा प्रयत्न केला, तुम्हा लोकांचे वाघांत आणि त्यांचे हरणाच्या रुपांत मी जादूने रुपांतर करीन आणि त्यांना तुमचे भक्ष्य बनवून टाकीन."

"महामांत्रिक याच्यासाठी अगदी योग्य आहेत. ऐका, बंधूंनो, तुमच्या डोळ्यांदेखतच यांनी आपल्या वधिकाचे भयंकर अस्वलामधें रुपांतर केलंय ते पाहिलंत ना?" जीवगुप्ताने त्या सल्लागारांना समजावले.

दुर्मुखराजाचे मंत्री आणि सल्लागार यांनी एकमेकांकडे पाहिले. त्यांच्यापैकी एकजण तिथून हलला आणि आपल्या दिशेने पुढे येणाऱ्या सैनिकांच्या प्रमुखाला समजावीत म्हणाला, "आमचे महाराज परत येईपर्यंत या भयंकर मांत्रिकाच्या आज्ञांचे पालन करणे हे आपल्या सर्वांच्या हिताचे आहे."

हे बोलणे ऐकून सेनाप्रमुख संतापला आणि आपल्या दलांतल्या पन्नास सैनिकांना उद्देशून

म्हणाला, "तुम्ही सगळ्यांनी हे बोलणे ऐकले आहेतच. पण मी याला फक्त एक जादूच समजतो. आपण सगळे मिळून या मांत्रिकावर आणि त्याच्या अनुयायांवर एकाच वेळीं हल्ला करुन त्यांचा वध करुं शकणार नाही कां?"

"पण यांत जर मांत्रिकाने आपल्याला जादूने हरीण नि वाघ बनवलं तर? तर आपली काय अवस्था होईल? त्याचादेखील विचार आपण केलाच पाहिजे." सैनिकांपैकी एका शंकासुराने विचार मांडला.

"सेनाप्रमुख महाराज! आम्ही दुर्मुखराजाचे अन्न खातोय, म्हणून त्यांच्या संकटाच्यावेळीं आम्ही आमचे प्राणदेखील त्यांच्यावरुन ओवाळून टाकायला तयार आहोत. पण आमचे महाराज अजून जिवंत आहेत कीं नाहीत याची खात्री काय? जर त्या भयंकर अस्वलाने आपल्या परशूने आत्तापर्यंत महाराजांचा शिरच्छेद केला

असला तर आमची हिंमत आणि राजनिष्ठा ही सारी वांयाच जाणार कीं!'' आणखी एका सैनिकाने पुढे होऊन म्हटले.

हे शब्द ऐकून सेनाप्रमुखाच्या मनांत लोभी विचार तरळूं लागला. त्याने चहूंकडे दृष्टीक्षेप टाकला व त्याच्या मनांत विचार आला, ''जर आमच्या राजाचा वध झाला असला, तर मी स्वतःच सिंहासनावर बसायचा प्रयत्न कां करुं नये?'' आणि त्याने सैनिकांना म्हटले, ''अशा वेळीं आपण चंद्रशिला नगरावर चालून जायचा विचार बदलावा आणि उदयगिरीला परत जावे हे योग्य ठरेल.''

मांत्रिकाने कालीवर्मा‍ला डोळ्यांनी खूण करुन सांगितले, ''कालीवर्मा, मी तुला दुर्मुख राजाच्या सेनेचा प्रमुख म्हणून नेमतो आहे. एकदा त्याला विचारुन तरी बघ. त्यांचा हा सेनाप्रमुख त्याची तलवार तुझ्या हातांत देतोय कां?''

त्यानंतर कालीवर्मा सेनाप्रमुखाच्या अगदी जवळ जाऊन उंच आवाजांत म्हणाला, ''तुम्ही माझ्या गुरुचे शब्द ऐकले आहेत ना? तेव्हां तुम्हीच आपला निर्णय घ्या आणि मला सांगा, तुम्ही आपली तलवार माझ्या हातांत द्याल, कीं जमिनींत खुपसाल?''

सेनाप्रमुखाने कालीवर्मा आणि अस्वल्या मांत्रिकाच्या दिशेला बघितले. तलवार घेतलेला त्याचा हात कांपत होता. सेनाप्रमुखाने धीम्या आवाजांत म्हटलं, ''जर मी माझी तलवार आपल्या हातांत दिली तर त्याचा अर्थ असा होतो, कीं मी दुर्मुखराजांच्या विरुद्ध राजद्रोह करतो आहे. आपल्यासारख्या बुद्धिमान श्रेष्ठींनी आम्हाला राजाशी द्रोह करायची आज्ञा देणे हे योग्य आहे कां?''

''हा तर बुद्धिमानाला विचारण्याचा प्रश्न आहे. पण तुमचा राजा तर एका अस्वलाला भिऊन तुम्हाला सर्वांना संकटात लोटून पळून जातो, हे त्या राजाला शोभतं तरी कां?'' असं म्हणून अस्वल्या मांत्रिकाने सेनाप्रमुखाच्या बाजूला असलेल्या सैनिकाचा हात पकडून त्याला मागे वळवले. त्याच्या पाठीवर आपला मंत्रदंड टिकवून तो पुढे म्हणाला, ''हे बघ, मी इथें एक मलमाचा लेप लावतो. त्यामुळें तू आणि तुझे अनुयायी यांना नीट दिसेल कीं तुमच्या राजाची काय दुरावस्था आहे ती!''

दुसऱ्याच क्षणीं सैनिकाच्या पाठीवरचा सारा भाग काळवंडला आमि चमकूं लागला. त्यांत एका अरण्यांत राजा दुर्मुख घोड्यावर बसलेला आणि त्याचा अंगरक्षक हे स्पष्ट दिसत होते, त्यांचा पाठलाग करीत अस्वल्या वधिक पळत होता. एका

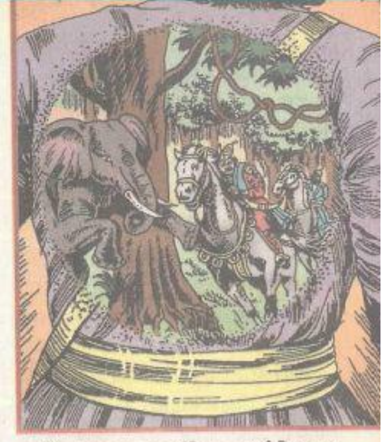
झाडीच्या मागून एक हत्ती आपली सोंड हालवीत बाहेर आला आणि ती राजा दुर्मुखच्या घोड्यावर सोंडेचा प्रहार करणार तितक्यांत दुर्मुख जोरांत ओरडला आणि त्याने आपला घोडा वळवला. अंगरक्षकासह तो दुसऱ्या दिशेला वळला म्हणून हत्तीच्या तडाख्यांतून वांचला.

पण आता दुर्मुखचा पाठलाग करणाऱ्या अस्वल्या वधिकाला समोरुन येतांना हत्तीने पाहिले व त्याला सोंडेने वर उचलण्यासाठी सोंड खाली वळवली. अस्वल्या भलताच चवताळला आणि त्याने हत्तीच्या सोंडेवर आपल्या परशूने वार केला.

सोंडेचा अर्धा भाग अर्धवट लोंबकाळूं लागला. हत्तीने मोठ्याने चीत्कार केला व तो मागे जाऊं लागला. तेव्हां अस्वल्या वधिकाने त्याच्या मानेवर उडी घेतली. हत्तीच्या गंडस्थळावर परशूच्या मुठीने प्रहार करीत वधिकाने गर्जना केली, ''तो दुष्ट दुर्मुख कुठे आहे? त्याचं मस्तकच उडवलं पाहिजे.''

या वेळांत दुर्मुखराजा अरण्यांतल्या झाडीत शिरला व दूरवर दौडत गेला होता. त्याला भीती वाटत होती कीं अस्वल्या वधिकाच्या जोडीला आता तो हत्तीही त्याचा पाठलाग करत असावा. त्याच्या अंगरक्षकाने दुर्मुखला सूचना देत सांगितलं, ''महाराज! मला वाटतं कीं आपण रस्ता चुकलो आहोत आणि आपल्या राज्याची सीमा ओलांडून आपण भलतीकडेच जातो आहोत.''

त्यावर दुर्मुखने रागावून त्याला फटकारलं, ''अरे मूर्खा! आपल्या प्राणांपेक्षां राज्याची सीमा जास्त महत्वाची आहे कां?'' हे बोलून त्याने घोड्याला चाबकाचा फटका मारला.

तिकडे अस्वल्या मांत्रिक त्या सैनिकाच्या पाठीवर आपल्या मंत्रदंडाने वार करीत बोलला, ''मी सैनिकाच्या पाठीवर जे मलम लावलं होतं, ते ह्याने बिघडवलं. हरकत नाही. तुम्ही लोकांनी आपल्या राजाला पळताना स्वतःच्या डोळ्यांनी पाहिले आहे. आता ह्याला कांही उत्तर आहे कां?'' मांत्रिकाने सेनाप्रमुखाला व त्याच्या सैनिकांना विचारले. मांत्रिकाच्या शक्तीची चुणुक पाहिलेल्या दुर्मुखच्या सैनिकांनी एकदम आवाज उठवला, ''आपणच सांगा, आता आम्ही काय करायचं?''

''तोपर्यंत तुम्ही माझ्याबरोबर चंद्रशिला नगराला चला. तिथल्या राजा जितकेतुची विचारपूस करायची आहे. तेव्हां आता ऐका! या क्षणापासून आता तुमचा नेता कालीवर्मा आहे.'' अस्वल्या मांत्रिकाने आज्ञा दिली.

त्यानंतर सर्वजण चंद्रशिला नगरीकडे जाऊं लागले. त्याच वेळेला तिकडे अरण्यांत पळून जात

असताना दुर्मुखराजा व त्याच्या अंगरक्षकाला वृक्षांच्या फांद्यांमधे लपून बसलेल्या दरोडेखोरांच्या टोळीचा प्रमुख नागमल्ल याने बघितले. नागमल्लाने आपल्या लोकांना सांगितले, "अरे बघा, पुढच्या घोड्यावर बसलेल्या माणसाचा पोशाख पाहून असं वाटतंय कीं हा कुणा धनिक परिवारांतला असावा. त्याच्या मागून जाणारा माणूस त्याचा सैनिक किंवा सेवक असावा. जर आपण त्या दोघांना जिवंत पकडलं तर त्यांच्या सुटकेसाठी त्यांच्या नातलगांकडून एक मोठी रक्कम वसूल करता येईल."

त्यावेळीं नागमल्लचा एक सहाय्यक आपल्या हातांतली दोरी इकडेतिकडे फिरवीत म्हणाला, "मालक! त्यांना समोर जाऊन जिवंत पकडणें इतकं सहज जमणार नाही. ते तलवारीने आपल्याशी लढतील. त्यापेक्षां ह्या दोरीचा फांस त्यांच्यावर टाकून त्यांच्यापैकी एकाला त्यांत अडकवले, तर ते मात्र जमून जाईल."

"अरे, तू तर अगदी समजूतदार सल्ला दिलास कीं रे! ते बघ, ते इकडेच येत आहेत. आपल्या मुलुखाच्या सीमेच्या आंत ते आले कीं सर्वांत प्रथम तू त्या पुढच्या घोड्यावरच्या माणसाच्या कमरेत तुझा फांस अडकव नि त्याला खेंचून घे. त्या दुसऱ्याला आम्ही दोघे बघून घेऊं." नागमल्लने सांगितलं.

दुर्मुखराजा आणि त्याचा अंगरक्षक या दोघांनाही त्या दाट अरण्यांत अस्वल्या मांत्रिकाखेरीज आणखी कांही धोका असूं शकेल हा विचारही त्यांच्या मनाला शिवला नाही. त्यांच्या मनाला एकच चिंता होती. ती म्हणजे अस्वल्या वधिकापासून दूर पळून जाणे!

जेव्हां दुर्मुख त्या झाडाजवळ पोंचला तेव्हां नागमल्लच्या सहाय्यकाने आपल्या हातांतल्या दोरीच्या फांस दुर्मुखकडे फेंकला. जेव्हां तो फांस राजाच्या कमरेभोवती पडला, तेव्हां त्या सहाय्यकाने तो फांस वर खेंचला. घोडा वेगाने पुढे गेला. आणि दुर्मुख किंचाळून त्या दोरीमुळे लोंबकाळत राहिला. त्याच वेळीं नागमल्ल व त्याचा दुसरा साथीदारदेखील तलवार परजत आणि ओरडत फांदीवरुन जोराने उडी मारुन दुर्मुखराजाच्या अंगरक्षकाच्या घोड्यासमोरच उतरले.

(क्रमशः)

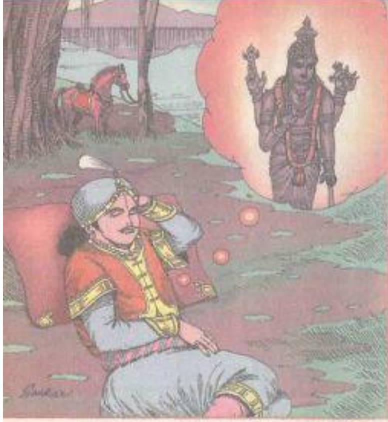

वेताळ कथा

शिल्प योद्धा

निश्चयाचा पक्का विक्रमार्क पुन्हां झाडाजवळ आला, आणि झाडावरुन प्रेत खाली उतरवून त्याने खांद्यावर घेतले. नेहमीप्रमाणें तो स्मशानाच्या दिशेने जाऊं लागला. तेव्हां प्रेताच्या आंतल्या वेताळाने म्हटले, "राजन्, तू एक महान राजा आहेस हे तू विसरलास काय? तुझे कर्तव्य नीट पार पाडण्याचे सोडून तू उगीचच या स्मशानांत इतके कष्ट निष्कारण झेलतो आहेस. तुझे हे लक्ष्य पुरे करण्यासाठी तू किती त्रास सहन करतो आहेस ते पाहून मला फार आश्चर्य वाटतंय. पण तुझे उद्दिष्ट सफल झाले तर अविचारीपणाने तू हाती आलेले

यश हातांतून निसटून जाऊं देशील. बऱ्याच वर्षांपूर्वी मयूर नांवाच्या एका श्रेष्ठ शिल्पी होता. त्यानेही अशीच चूक केली होती. त्याची कहाणी माझ्याकडून ऐक आणि सावध हो." आणि वेताळाने पुढील कहाणी सांगितली.

"बऱ्याच वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे ही. कनकगिरीच्या साम्राज्यांत अनेक मांडलिक राजे होते. त्यांच्यापैकी एक शोणपुरी राज्य होते, वीरवर्धन तिथला राजा होता. तो चेन्नकेशवस्वामीचा परमभक्त होता.

एकदा तो शिकारीसाठी निघाला आणि राज्याच्या सीमेवरच्या अरण्यांत शिरला. तिथल्या नैसर्गिक सृष्टीसौंदर्यावर तो फारच खूष झाला. हिरव्याकंच दाट रानामधे उंच डोंगर आणि त्यांतून खळाळत वाहणारी सुवर्णा नदी पाहून तो मंत्रमुग्ध झाला.

दुपारपर्यंत शिकार करुन विश्रांति घेण्यासाठी राजा एका वृक्षाखाली पहुडला आणि हळूंहळूं त्याला गाढ झोंप लागली. झोपेंत त्याला स्वप्न पडले. स्वप्नांत त्याला राजवंशाचे कुलदैवत चेन्नकेशव स्वामी, याने दर्शन दिले. देवाने स्वप्नांत राजाला सांगितले,

"पर्वतावर माझं एक मंदिर होतं. ते काळाच्या उदरांत विलीन झालं. पर्वताच्या पश्चिमेला एक पिंपळाचा वृक्ष आहे. तिथें खोदलंस कीं तुला एक मूर्ती सांपडेल. तू तिथें एक मंदिर बांध आणि तिथे त्या मूर्तीची स्थापना कर. त्यांतच तुझे आणि तुझ्या राज्याचे कल्याण आहे. मंदिर निर्माण करण्याचे काम तू नगराजवळच्या गांवात मयूर नावाच्या शिल्पीवर सोंपव."

देवाने स्वप्नांत राजाला आदेश दिला.

वीरवर्धनला जाग आली तेव्हां त्याला स्वप्न आठवले. तो खूष झाला. नगरांत परत आल्यावर त्याने मयूरला बोलावून सर्व हकीकत सांगितली व त्याला मंदिराचे काम करण्याची आज्ञा दिली.

त्यानुसार मयूर त्या ठिकाणीं गेला आणि मंदिराच्या निर्मितीचे काम त्याने सुरुं केले. ती मूर्ती पिंपळाच्या झाडाजवळच सांपडली. परंतु अपेक्षेच्यापेक्षां कामाचा खर्च बराच वाढला. राज्याचा खजिना रिकामा झाला. सम्राटाला वार्षिक कर देणेही राजाला जमले नाही.

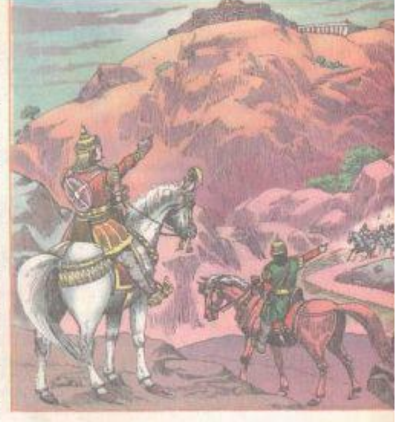
वृद्ध सम्राटाचा अचानक मृत्यू झाला आणि त्याचा मुलगा धीरसेन सम्राट बनला. तो अत्यंत लोभी होता. सर्व मांडलिक राजांकडून तो जास्तीत जास्त कर वसूल करीत होता. वीरवर्धन राजावर त्याने कर भरण्यासाठीं तगादा लावला. वीरवर्धनने धीरसेनला आपली कर देण्याची स्थिती नाही, असे सांगितले.

ते ऐकून धीरसेनला संताप आला आणि त्याने शोणपुरीवर आक्रमण करण्यासाठी आपले सैन्य धाडले. शोणपुरीच्या सीमेवर सैन्य पोंचले आणि डोंगराच्या पायथ्याशी थांबले. डोंगरावर नवीन बांधलेले मंदिर दिसत होते. ते पाहून सैन्याचा क्रूर सेनाप्रमुख म्हणाला, "याचं मूळ कारण आहे हे मंदिर. तुम्ही जा आणि हे मंदिर पाडून टाका."

सैनिक डोंगरावर गेले आणि राजगोपुरांतून ते मंदिरात गेले. खूप कलाकुसरीने नटलेल्या द्वारपालांच्या मूर्ती सैनिकांनी पाहिल्या आणि ते अचंबित झाले. त्यांनी त्या मूर्तींचा विध्वंस करण्यापूर्वी एक चमत्कार घडला. द्वारपालांच्या मूर्तींच्या डोळ्यांतून अश्रूधारा वाहूं लागल्या.

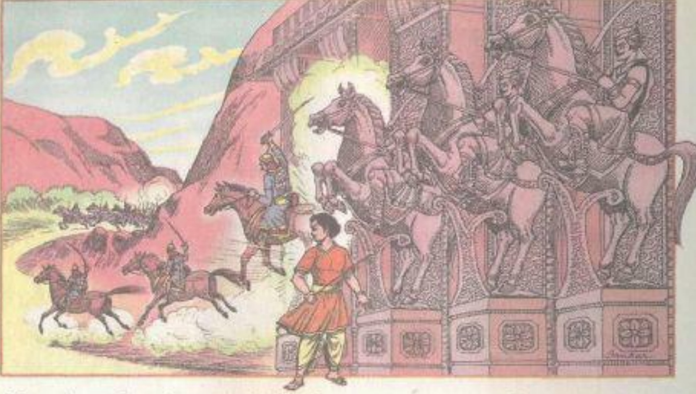
सैनिक भयभीत झाले. ते डोंगरावरुन उतरुन खाली आले. सेनापतीकडून ही बातमी सम्राटाला कळली. कांहीतरी अपशकून घडेल असे त्याला वाटले आणि त्याने सैनिकांना परत बोलावले.

हे वृत्त कळताच शोणपुरीची जनता फारच आनंदित झाली. राजाने शिल्पी मयूराला बोलावले आणि राजा त्याला रागावून म्हणाला,

"तू कोणत्या प्रकारचा शिल्पकार आहेस रे? तू अश्रू ढाळणाऱ्या मूर्ती केल्यास, त्यापेक्षां शत्रूशी तलवारीने लढतील असल्या मूर्ती तयार करायला पाहिजे होत्यास. लढाईत त्यांचा उपयोग तरी झाला असता. निदान आमच्यावर अशी दयनीय वेळ आली नसती."

मयूर गप्प बसला. दुसऱ्याच दिवशी त्या डोंगराच्या पायथ्याशी त्याने दहा हजार खांबांचा एक मोठा मंडप निर्माण करण्याचे काम सुरुं केले. प्रत्येक स्तंभावर घोड्यावर बसलेला एक सशस्त्र युद्धाला सज्ज, असा सैनिक असलेली शिल्पे खोदली गेली. त्या मंडपाच्या निर्मितीसाठी त्याने राजाकडून मिळालेली पारितोषिकाची रक्कमही खर्च केली. जेव्हां पैशाची गरज भासली, तेव्हां त्याने देणगीदारांकडून पैसे घेतले. दहा हजार

कोरीव खांब असलेला मंडप अशा रीतीने पूर्ण झाला.

नंतर शिल्पी मयूर राजाला जाऊन भेटला आणि म्हणाला, "महाराज, याच्यापुढे आपण कुणाचे दास होऊन राहाणार नाही. आपले राज्य स्वतंत्र राहील."

राजाने शोणपुरी हे स्वतंत्र राज्य असल्याची घोषणा केली. सम्राटाला जेव्हां हे समजलं, तेव्हां त्याने ताबडतोब खूप मोठे सैन्य शोणपुरीवर हल्ला करण्यासाठी पाठवले.

शिल्पी मयूर वेताच्या काठीसारखी वस्तू हातांत घेऊन दहा हजार खांबांच्या मंडपाजवळ आला. खांबावर कोरलेल्या एका योद्ध्याला त्याने त्या काठीने स्पर्श करुन म्हटले,

"हे वीरा, चल नीघ, तुझी तलवार तळपूं दे, शत्रूवर तुटून पड, आणि आपल्या राजाला विजयश्री मिळवून दे."

झालं, त्या खांबावरचे सारे सशस्त्र वीर योद्धे सजीव झाले आणि एकापाठोपाठ एक असे शत्रूसैन्याला सामोरे गेले. त्यांच्या सैन्यांत ते मिसळले आणि एकच रणधुमाळी माजली. शत्रूचा टिकाव लागला नाही आणि वीरवर्धन राजा जिंकला.

वीरवर्धनचा आनंद गगनांत मावेना. शिल्पी मयूरचा जाहीर सन्मान करण्यासाठी त्याने सभा बोलावली, परंतु मयूर मात्र तिथून नाहीसा झाला. त्याचा खूप शोध केला, पण त्याचा ठावाठिकाणा कुणालाच सांपडला नाही.

ही गोष्ट सांगून वेताळाने राजाला विचारले, "राजन, मयूरचे विचित्र वर्तन पाहून मला तर

वाटतं कीं तो एक मूर्ख तरी असावा, नाहीतर अहंकारी असावा. आपल्या करामतीने, बुद्धिने त्याने राजाला विजय मिळवून दिला आणि स्वत: मात्र निघून गेला. त्याला जर राजाचे वागणें योग्य वाटले नव्हते तर तो मंडप बांधण्यांत त्याने आपले सर्वस्व कां ओतले? इतके कष्ट कां केले? माझ्या या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असूनदेखील जर तू मौन पाळलेस तर तुझ्या मस्तकाची शंभर शकले होतील."

त्याला उत्तर देताना राजा म्हणाला,

"मयूर शिल्पी मूर्ख किंवा अहंकारी नव्हता. उलट तो फार बुद्धीमान होता. त्याने अश्रू ढाळणारे द्वारपाल निर्माण केले. पण ते त्याने जाणूनबुजून बनवले नव्हते.

त्याची कला, नैपुण्य व त्याची समर्पित भावना पाहून सरस्वतीमाता त्याच्यावर प्रसन्न झाली व तिने त्याला हे वरदान दिले होते. मयूरला याची कल्पना होती.

राजाने त्याच्या कलेची प्रशंसा केली नाही, किंवा त्याचे अभिनंदन केले नाही. त्याच्या कलेचा उपयोग स्वतःच्या स्वार्थासाठी करायची राजाला इच्छा होती. कोणत्याही कलावंताला आपल्या कलेची प्रशंसा व्हावी असं मनोमन वाटत असतं. ती शाबासकी मयूरला मिळाली नाही. त्याचे त्याला फार वाईट वाटले. पण त्याने आपले दुःख दाखवले नाही व राज्याच्या कल्याणासाठी तन मन धन अर्पण केले. राजाला विजय मिळवून दिला.

प्रजेला स्वातंत्र्य दिले. राजाने आणखी कांही अद्भुत गोष्टींची इच्छा प्रदर्शित करण्यापूर्वीच मयूर तिथून निघून गेला. राजाच्या सत्काराच्या लोभांत तो अडकला नाही आणि काम पूर्ण झाल्याबरोबर कुणालाही न सांगता चालता झाला."

राजाचे मौन भंग करण्यांत सफल झालेला वेताळ शवासहित अदृश्य झाला आणि पुन्हां झाडावर जाऊन बसला.

(सुचित्राच्या रचनेवर आधारित)

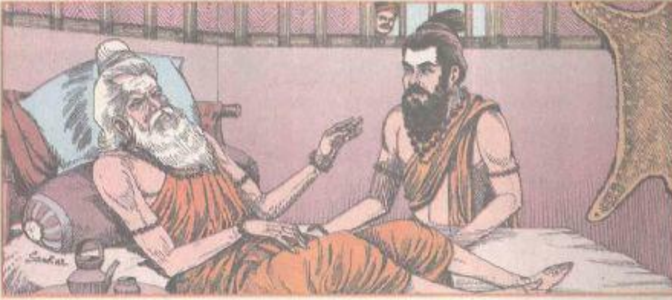
भारतीय दंतकथा - २४

भुताची कामगिरी

आश्रमांत राहाणारे योगी आलोकनंद यांनी आपण देहत्याग करणार असल्याचे जाहीर केले. त्यांचे वय शंभरापेक्षां जास्त होते आणि आश्रमांतल्या विद्यार्थ्यांची व्यवस्था व शिक्षणक्रम याची जबाबदारी त्यांनी धीरानंद, या आपल्या एका शिष्यावर सोंपवली होती.

धीरानंद गुरुजींच्याजवळ जेव्हां एकटाच होता, तेव्हां गुरुजींनी त्याला सांगितले, "आश्रमांतल्या सर्व पवित्र वस्तूंची हयगय करूं नकोस. त्या पेटीमधे एका कोपऱ्यांत एक विचित्र आकाराचा दगड तुला सांपडेल. तू जेव्हां शांतीपाठाचे मंत्र म्हणशील, तेव्हां तो दगड नदींत टाकून दे."

"आपली हरकत नसेल तर त्या दगडांत असं काय विशेष आहे, ते सांगाल कां?" धीरानंदाने औत्सुक्यापोटी विचारले. "तो दगड मला एका मांत्रिक मित्राने दिलेला होता. त्यांत एक भूत दडलेलं आहे. तो दगड जर कुणी जमिनीवर आपटला, तर ते भूत बाहेर येईल आणि काम मागेल. त्या भुताला कांही उपयुक्त काम करता येत नाही. त्याला फक्त बारीकसारीक चमत्कार, व सिद्धीचे प्रयोग दाखवून आसपासच्या लोकांना चकित करता येतं. वेडेवांकडे आवाज काढणें, हवेंत वस्तू तरंगत ठेवणे, असल्या गोष्टी ते भूत करीत राहातं. पण मुख्य अडचण ही आहे कीं जर ते भूत एकदा बाहेर आलं, तर ते गप्प बसणार नाही. आपल्या मालकाला "काम द्या" म्हणून ते सारखं सतावत राहील. जर तो दगड नदींत फेंकून दिला तरच ते शांत राहील." गुरुने स्पष्टीकरण दिले. पुढे त्यांनी सांगितलं, "आणि एकदा जर कां ते

दगडांतून बाहेर आलं तर ते पुन्हां दगडाच्या आंत तर जाणार नाहीच, पण आपल्या मालकाचा पिच्छाही सोडणार नाही. पांच वर्षें उलटल्यानंतर ते आपोआप नाहीसं होईल."

या प्रसंगानंतर गुरुजींची प्रकृति झपाट्याने खालावली. त्यांच्या सेवाशुश्रूषेंत सारे शिष्य गुंतले. त्यांचा देहान्त झाल्यानंतर दुसऱ्या दिवशी धीरानंदाला त्या दगडाबद्दल आठवण झाली. त्याने ती पेटी उघडली व दगड शोधला. पण तो दगड तिथें सांपडला नाही. त्यांनी गुरुजींच्या झोंपडींतल्या सगळ्या पेट्या उघडून पाहिल्या. पण दगड कांही मिळाला नाही.

दोन दिवस गेल्यानंतर रात्रींच्या अंधारात धीरानंदाच्या दरवाज्यावर कुणीतरी थाप मारली. जागा होऊन त्याने दरवाजा उघडला. गुरुजींचा आणखी एक शिष्य चंद्रन हा बाहेर उभा होता. तो अरण्याजवळच्या खेडेगांवात राहात होता आणि तिथून तो आश्रमांत येत असे.

"काय रे झालंय? तू असा त्रासलेला कां दिसतो आहेस?" धीरानंदाने विचारलं.

"अरे मित्रा, मी तर अगदी रडकुंडीला आलो आहे." चंद्रनने उत्तर दिले. नंतर त्याने कबुली दिली कीं गुरुजी व धीरानंदाचे त्या विचित्र दगडाबद्दलचे बोलणे त्याने दाराआडून ऐकले होते.

"तो दगड चोरुन नेण्याचा मोह मला आवरला नाही, ही माझी चूक झाली. मला वाटलं, कीं नाहीतरी तू तो दगड नदींत फेकूनच देणार होतास, आणि तुला त्याचा उपयोगही नव्हता. मी तो जमिनीवर आपटला आणि खरंच ते भूत डोळ्यांसमोर उभं राहिलं. माझ्याखेरीज इतर कुणाला ते दिसत नव्हतं. त्या भुताने काम मागितलं. मी गांवाच्या चौकांत गेलो. तिथे बरीच मंडळी होती. मी त्यांना एक चमत्कार दाखवीन असं सांगितलं. मी त्या भुताला एका झुडुपाला आग लावून द्यायला सांगितलं. त्याने ती आज्ञा पाळली आणि झुडुप आगीच्या ज्वाळांत लपेटलं. मग मी ती विझवायला सांगितली आणि ती आग विझली. गांवकरी चकित झाले खरे, पण त्यांना कांही त्यांत आनंद वाटला नाही. मी घरी परत येतोय तो भूत "दुसरं काम द्या" म्हणून पाठीमागे आलं. मी त्याला अंगणातल्या झाडांना पाणी घालायला सांगितलं. त्याने सगळी झाडें उपटली आणि त्यांना पाणी घातले. मी थकच झालो आणि त्याला रागावलो. पण माझ्या रागाचा त्याच्यावर काडीमात्र परिणाम झाला नाही किंवा त्याने जे चुकीचं काम केलं, त्याबद्दल त्याला खतंही वाटली नाही. तो फक्त माझ्याकडे सारखी अशी कामे मागत होता, कीं त्यांच्यामुळे कांहीतरी निरुपयोगी चमत्कार घडत राहावेत.

मी त्याला सोन्याची आंगठी आणायला सांगितले. दुसऱ्याच क्षणाला माझ्या हातांत एक आंगठी येऊन पडली, पण त्याच वेळीं माझ्या बहिणीची आंगठी हरवली! त्याच्या अर्थ, भुतानेच तिच्या बोटांतली आंगठी काढून घेतली होती."

"तू त्याला तुझे शेत नांगरायला कां सांगत नाहीस?" धीरानंदाने सुचवले.

"त्याने जशी माझी झाडें उपटली, तसं कांहीतरी तो नुकसानच करील अशी मला भीती वाटते. त्याला कांहीतरी जादू, चमत्कार करण्यांत गुंतवणें एवढेच शक्य आहे. ते मी पांच वर्षेपर्यंत कसे काय करीत बसूं? कोण बघत बसेल ते? आणि माझी स्वतःची कामे बाजूला राहातील कीं! दोन दिवसांत मला वेड लागायची पाळी आलीय बघ! ते भूत फक्त मध्यरात्री एक घटकाभर विश्रांति घेतं, त्या काळांत त्याची शक्ती पुन्हां जागृत होत राहाते. आत्ता तेच ते करते आहे. म्हणून मी इथें आलो आहे. काय करुं ते चटकन मला सांग!" चंद्रन अगदी रडायच्या बेताला आला होता.

धीरानंदाने क्षणभर विचार केला आणि त्याने चंद्रनला कांहीतरी सांगितले. त्याचे बोलणे संपले नाही तेवढ्यांत ते भूत खिडकींतून डोकावले आणि त्याने चंद्रनकडे काम मागितले.

"तुझ्यासाठी काम तयार आहे बघ." चंद्रन हंसतमुखाने बाहेर आवारांत जात म्हणाला. त्याने मागील दारी झोंपलेल्या कुत्र्याजवळ जाऊन भुताला म्हटले, "हे बघ, भुता, माझ्या या कुत्र्याची शेपूट बघ तरी कशी वांकडी झालीय ती! तू जरा ती सरळ कर. पण त्याला त्रास होणार नाही अशा बेताने; अगदी हळुवारपणें ती सरळ करायला हवी. ते काम संपलं कीं मला येऊन सांग." चंद्रनने सूचना दिली.

"हे तर काय मी चुटकीसरशी करुन टाकीन. त्यांत काय मोठंसं?" भुताने आढ्यतेखोरपणें म्हटलं. ते कुत्र्याजवळ बसले आणि त्याची शेपटी त्याने कुरवाळत सरळ धरली. पण त्या भुताने शेपटी हातांतून सोडली रे सोडली कीं ती पुन्हां आपली पूर्ववत वांकडी होई. भूत पुन्हां पुन्हां शेपटी सरळ करायचा प्रयत्न करीत होते. पण शेपूट कांही सरळ होईना. थोड्या वेळाने कुत्रा तिथून उठला आणि पुढील दारी आला. भूतही त्याच्यापाठोपाठ गेले व पुन्हां शेपूट सरळ करुं लागले. हा प्रकार चालूंच राहिला.

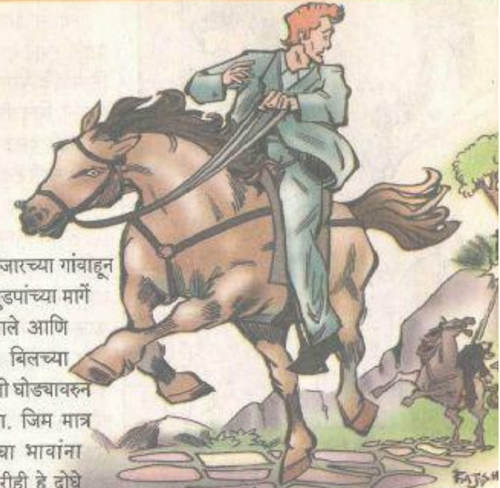
चंद्रन तिथून निघून गेला. त्यानंतर वर्ष उलटले, परंतु ते भूत पुन्हां त्याच्यासमोर आले नाही. चंद्रनला ठाऊक होतं कीं आणखी चार वर्षे गेली कीं भुताचा त्रास संपेल व त्याला मुक्ती मिळेल. पण त्याच्या कुत्र्याची शेपटी मात्र वांकडीच राहिली. पहिल्यासारखी!

त्यानंतर तो धीरानंदाकडे भेटायला गेला. "आता तुला कळलं ना कीं आपले गुरुजी म्हणत कीं एखाद्याचा स्वभाव कुत्र्याच्या शेपटीसारखा असतो. कितीही प्रयत्न करा, ते शेपूट कांही सरळ होत नाही. वांकडे ते वांकडेच राहाते."

दोघेही हंसले. चंद्रनने तो दगड चोरल्याबद्दल पुन्हां एकदा क्षमा मागितली.

वधस्तंभ मदतीला आला

जिम व बिल बकली हे दोघे शेजारच्या गांवाहून घरी परत येत होते. अचानक झुडपांच्या मागें लपून बसलेले दोघेजण पुढे आले आणि त्यांनी ह्यांच्यावर हल्ला केला. बिलच्या छातीतून आरपार गोळी गेली, तो घोड्यावरुन खाली पडला, व मरण पावला. जिम मात्र सुखरूप निसटला. त्या दोघा भावांना कुणीतरी धमक्या देत होतं, तरीही हे दोघे निशस्त्र होते, म्हणून दुर्दैवाने ते प्रतिकार करुं शकले नाहीत.

ही गोष्ट अमेरिकेतल्या मिसिसिपी, कोलंबिया, मधल्या मॅरियन परगण्यांत घडली.

एकोणिसाव्या शतकाच्या अखेरीस एक गुंडांची गुप्त टोळी, वरचेवर त्या प्रांतातल्या गरीब मळेवाल्यांना व बागवानांना दरडावून त्रास देत असे.

त्या टोळीला "पांढऱ्या टोप्या" असे नांव होते. त्यांचा एक नवा बळी होता एक निग्रो मजूर. एका विधवेच्या शेतावरचे काम त्याने नुकतेच सोडलेले होते आणि तो ह्या बकली बंधूंकडे नव्या नोकरीवर रुजूं झाला होता, कारण इथें पगार जास्ती होता. त्याला त्रास देणाऱ्या मंडळींची त्याने नांवे सांगितली. जिम व बिलने न्यायालयांत तक्रार करायचे ठरवले व पोलिस आणि न्यायालयांत फिर्याद दाखल केली. त्या गुंड टोळीवाल्यांनी बिल व जिमला जिवानिशी मारण्याची धमकी दिली होती. तरीही त्यांनी अधिकाऱ्यांसमोर तक्रार दाखल केली. त्याचे दुर्दैवी फलित म्हणजे एका भावाला जीव गमवावा लागला. आपल्या भावाचा खुनी ओळखून काढण्यास जिम्ला सांगितले.

त्याने त्या खुन्याचे नांव बिल पर्विस आहे असे सांगितले. बिल हा एका जुन्या व सभ्य कुटुंबातला होता. गांवाजवळच असलेल्या पर्विस गांवाहून हे कुटुंब आलेले होते.

संशयिताला ताबडतोब अटक झाली. मामला न्यायालयांत गेला. बिलच्या तिघा शेजाऱ्यांची व दोघा नातेवाईकांची साक्ष घेतली गेली. त्या सर्वांनी शपथपूर्वक सांगितले कीं खून झाला त्यावेळी आरोपी आपल्या घरांतच होता. त्याची बंदूकदेखील कित्येक दिवसांत वापरलेली नव्हती. पण न्यायाधीशांचा विश्वास बसत नव्हता. बिल पर्विसला फांशीची शिक्षा झाली. त्याने उच्च न्यायालयांत याचना केली, पण त्याचा अर्ज फेटाळण्यांत आला.

त्याला ओळखणारे सारेजण बुचकळ्यांत पडले. त्याने हा गुन्हा केला असेल यावर त्यांचा विश्वासच बसत नव्हता. तिथल्या चर्चमधल्या पाद्रीने बिलची तुरुंगात जाऊन भेट घेतली. त्यालाही वाटत होतं कीं हा माणूस निरपराधी आहे. फांशी होण्याच्या आदल्या रात्रीं, पाद्री पुन्हां जाऊन भेटला.

बिलला साखळदंडांनी बांधलेले होते, पण तो अतिशय शांत व धीरगंभीर होता. त्याने पाद्र्याला सांगितले, "माझ्या आत्म्याच्या नशिबाची मला काळजी नाही."

दुसरा दिवस उजाडला. ७ फेब्रुवारी १८९४. हजारों पुरुष, स्त्रिया आणि मुलेही गांवाच्या मुख्य चौकांत जमली. गांवाचा शेरीफ आणि त्याचे सहाय्यक फांशीची सारी नीट तयारी आहे कीं नाही त्याची वारंवार खात्री करीत होते. एकवीस वर्षांचा तरुण शेतकरी, बिल पर्विस याला वधस्तंभाच्या मंचावर सावकाशीने नेण्यांत आले. त्याला अटक करणाऱ्या शेरीफला तो खुनीच वाटत होता. शेरीफने त्याला विचारले, "बिल! तुला अखेरीस कांही सांगायचे आहे कां?"

बिलने संथ, शांत स्वरांत उत्तर दिले, "मी खून केलेला नाही. पण मला वांचवू शकणारे कुणी ना कुणी पुरुष कुठेतरी इथें जरुर आहेत."

बिचारा बिल! कुणीही पुढे आले नाहीत. त्याचे हात मागे नेऊन बांधले गेले. पाय एकत्र बांधले. त्याच्या मानेभोवती दोरीचा गळफांस अडकवला गेला. सारा जनसमुदाय श्वास रोधून

स्तब्ध उभा होता. शेरीफ म्हणाला, "बिल पर्विस, परमेश्वर तुला मदत करो!" आणि त्याने खटका दाबला.

कांही क्षण सगळेजण घाबरलेले होते. त्यांचा आपापल्या डोळ्यांवर विश्वासच बसेना. त्यांच्या नजरेसमोर, त्या उघड्या जागेत वर दांडीवर तो रिकामा गळफांस सकाळच्या वाऱ्याबरोबर हलत डुलत होता. मग बिल पर्विस कुठे होता? त्या वधस्तंभाखाली जमिनीवर तो बेशुद्ध पडलेला होता. पण त्याचा श्वास चालू होता. ती काळी टोपी त्याच्या डोक्यावर तशीच होती, आणि त्याचे हातपाय घट्ट बांधलेले होते. हे कसं शक्य होतं? त्या फांसातून तो खाली कसा काय पडला? सर्वांनाच ही रहस्यमय गोष्ट गोंधळून टाकणारी होती.

शेरीफचे अधिकारी आरोपीला पुन्हां दुसऱ्या वेळेला फांशी देण्यासाठी ओढून उचलायला लागले. पण तिथें पाद्रीबाबाने हरकत घेतली कीं नियतीने बिलला वांचवले होते. आता त्याला पुन्हां फांसावर कशासाठी लटकावयाचे? जमावाने पाद्रीच्या म्हणण्याला दुजोरा दिला. ते आरडाओरडा करुन 'हा चमत्कार झाला' म्हणून आनंदाने गाऊं व नाचूं लागले. शेरीफ गोंधळला आणि लोकांचा वाढत्या प्रमाणावरचा उत्साह पाहून त्याने बिलला पुन्हां तुरुंगात धाडले.

परंतु तिथला राज्यपाल मात्र नाखूष झाला. बिल पर्विस दोषी ठरला होता. त्याला मरेपर्यंत फांशीची शिक्षा झाली होती. पण जर तो जगला, तर त्याला पुन्हां फांशी दिलं पाहिजे, हा त्याचा साधा हिशेब होता. बिलच्या वकिलांनी राज्याच्या सर्वोच्च न्यायालयाकडे अजीजीने याचिका दाखल केली होती. पण तीही फेटाळली गेली.

१२ डिसेंबर १८९५ या दिवशी बिल पर्विसला पुन्हां फांशी देण्याचे ठरले; म्हणजे त्या चमत्कारामुळें तो वधस्तंभावरुन वांचला त्यानंतर सुमारे दोन वर्षांनंतर हा दिवस आला. आरोपी ह्या निकालावर शांतचित्त होता. ज्या शक्तीने त्याला पहिल्या वेळी वांचवले होते, तीच शक्ती पुन्हां त्याचे रक्षण करील असा त्याला विश्वास होता.

त्या दरम्यान कोणताही नवा पुरावा सांपडला नव्हता या हतभागी माणसावर शेवटची कृपाळू दृष्टी करावी म्हणून सरकारने त्याची रवानगी कोलंबियामधल्या तुरुंगातून त्याच्या मूळ गांवातल्या, पर्विसमधल्या छोट्या, मोडकळीस आलेल्या तुरुंगात केली. त्यामुळें त्याच्या आयुष्यांतले शेवटचे कांही आठवडे तो त्याच्या निकटवर्तीयांच्या जवळच राहूं शकला असता.

मध्यरात्र झाली होती. एकदोन दिवसच राहिले होते; अशा वेळेला त्या गांवातला जमाव तुरुंगावर चालून झाला, पहारेकऱ्यांना बाजूला सारुन त्या लोकांनी विल पर्विसला सोडवले. राज्यपाल भलताच संतापला. विल पर्विसला पकडून देऊन त्याला मुक्त करणाऱ्या लोकांची नांवे सांगणारास त्याने मोठी बक्षिसे जाहीर केली. ती बक्षिसे घेण्यासाठी कुणीही गांवकरी पुढे आले नाहीत. त्या सर्वांना विलची सुटका कुणी केली ते माहीत होतं. शिवाय विल पर्विस आपल्या कुटुंबाबरोबर डोंगरापलीकडच्या जंगलात राहात होता हेही सर्वांना ठाऊक होतं.

तेवढ्यांत त्या राज्यपालाची अधिकाराची मुदत संपली. त्याच्यानंतर येणाऱ्या राज्यपालाने, आपल्या निवडणुकीच्या प्रचारांत, विल पर्विसची शिक्षा कमी करण्याचा शब्द दिला होता, विल आपण होऊन सरकारच्या स्वाधीन झाला. राज्यपालाने शब्द पाळला आणि विलची फांशीची शिक्षा रद्द करुन त्याला साधी जन्मठेपेची शिक्षा सुनावली.

दोन वर्षें उलटल्यानंतर, हजारो नागरिकांतर्फे एक विनंती अर्ज देण्यांत आला. त्या सह्यांत ज्या न्यायाधीशाने विल पर्विसला मृत्यूदंडाची शिक्षा दिली होती, त्या न्यायाधीशानेदेखील सही केली होती. अखेरीस, आरोपीला माफी मिळाली आणि त्याला मुक्त केले गेले. विल परत आपल्या शेतावर काम करुं लागला. लौकरच त्याने चर्चच्या उपदेशकाच्या देखण्या मुलीशी लग्न केले, आणि त्यांच्या आनंदी संसारात त्यांना अकरा मुले झाली.

पण बिल बकलीचा खून कुणी केला हे मात्र गूढच राहिले. अशीच कांही वर्षें उलटली आणि एके दिवशी एक जुना मळेकरी ज्यो बिअर्ड मरणासन्न होता, त्याने दुःखी अंतःकरणाने कबुली दिली कीं व्हाईटकॅप्स (पांढरी टोपी) गटाच्या दुसऱ्या एका सभासदाबरोबर त्याने बकलीचा खून केला होता. ही सनसनाटी बातमी त्या भागांत पसरली. सरकारने आपली चूक मान्य केली व नुकसान भरपाईदाखल विल पर्विसला पांच हजार डॉलर्स दिले. जिम बर्कलीने बिल पर्विसचे नांव चुकून घेतले होते कां? कीं तो समजुतीचा घोटाळा होता?

विल पर्विस मृत्यूच्या दाढेतून परत आला हा निव्वळ योगायोग होता कां? कीं तो व त्याचे हितचिंतक यांची अढळ श्रद्धा आणि मनःपूर्वक प्रार्थना यांचे फळ म्हणून तो चमत्कार घडला?

खास बातम्या

शाळेच्या दप्तरांना निरोप

एका लोकप्रिय टीव्ही जिंगलमधे तीन छोट्या मुलांच्या पाठीवर दप्तरे घेऊन शाळेंत जाताना दिसतात. त्यांच्या दप्तरावर LKG, UKG, व ५KG अशी लेबले आहेत - शेवटच्या लेबलाचा अर्थ म्हणजे त्या दप्तराचे वजन! मुलांनी शाळेंत जाताना रोज पुस्तकांचे इतके ओझे न्यायला हवे कांक्ष्या विषयावर आपल्या लोकसभेंत देखील गंभीर चर्चा झालेली आहे.

केंद्रीय विद्यालय संघटन, या सरकारी समूहातर्फे साऱ्या देशभर केंद्रीय विद्यालयें चालवली जातात. त्यांनी ह्या बाबतीत पुढाकार घेतला आहे. मुलांच्या पाठीवरचे पुस्तकांचे ओझे कमी करण्याचा प्रयत्न त्यांनी सुरुं केला आहे. यापुढें पहिली व दुसरी इयत्तेमधल्या विद्यार्थ्यांनी शाळेंत जाताना पुस्तके न्यायची नाहीत असा त्यांनी निर्णय घेतला आहे.

मुलांची पाठ्यपुस्तके व वर्गपाठाच्या वह्या शाळेंतच ठेवायची, व संध्याकाळीं घरी जाताना किंवा शनिवार-रविवारी घरी न्यायची नाहीत अशी ही योजना आहे.

त्यासाठी मुलांना गृहपाठ दिला जाणार नाही. त्यांचा फावला वेळ ते आपल्या इच्छेनुसार कसाही घालवूं शकतील - खेळ, वाचन, बागकाम, छंद किंवा टीव्ही पाहाणे! अनेक महिन्यांचा शास्त्रोक्त अभ्यास व संशोधन केल्यानंतरच हा निर्णय घेण्यांत आलेला आहे.

या नव्या योजनेनुसार हळूंहळूं इतर वरचे वर्गदेखील ही पद्धत सुरुं करतील असा या संघटनेचा मानस आहे.

भरलेले ताट

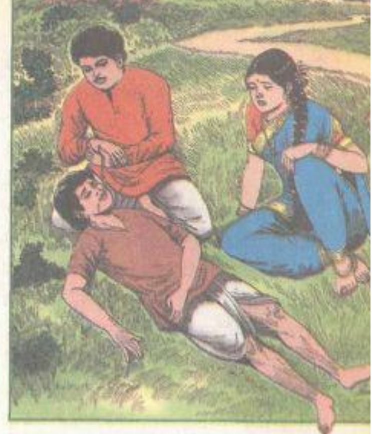
कमलपुरांत राहाणाऱ्या विद्यानाथला कोणतीही विद्या चटकन आत्मसात होत असे. इतरांप्रमाणें खूप मेहनत त्याला करावी लागत नव्हती. प्रथम त्याने वेदांचा अभ्यास केला. त्यानंतर संगीत, वैद्यकी व ज्योतिष विद्यांचा अभ्यास तो करीत होता. त्यापैकी कोणत्याही एका विद्येचा खास अभ्यास करुन त्यांत त्याने प्राविण्य मिळवले नाही. म्हणून लोक त्याचे अर्धेकच्चे ज्ञान आहे, असं म्हणून त्याची टिंगल करत व आपसांत त्याला कुत्सितपणें हंसत असत. पण विद्यानाथला मात्र वाटायचं कीं ते लोक मत्सरापोटी त्याची टवाळी करताहेत; आणि म्हणून तो त्यांना फारशी किंमत देत नसे. कधीकधी त्याला वाटायचं कीं ज्या गावांत त्याच्या पांडित्याबद्दल लोकांना आदर वाटत नाही, असल्या गांवढळ गांवात राहायचं तरी कशासाठी?

आपल्या मुलाची ही विचारसरणी पाहून त्याच्या आईवडिलांना त्याची फार काळजी वांटत होती. त्याचे भावी आयुष्य कसे असेल याचा विचार त्यांचे मन कुरतडत होता. त्यावेळीं विद्यानाथची मावशी एका मुलीचे स्थळ आपल्या या हुशार भाच्यासाठी घेऊन आली. विद्यानाथच्या आईने उदासवाण्या चेहऱ्याने आपल्या मुलाचे वागणें आणि विचार याबद्दल बहिणीला खरी परिस्थिति सांगितली. त्यावर मावशी म्हणाली, "अग, एकदा लग्न झालं ना, कीं सारं कांही ठीक होईल. मी जी मुलगी सुचवते आहे ना, ती फार हुशार आणि सुस्वभावी आहे. दिसायलाही चांगली आहे. विद्यानाथला अगदी योग्य ठरेल आणि त्याला नीट मार्गदर्शन ती करील बघ!"

आईवडिलांनी विद्यानाथचे मन वळवले आणि प्रियंवदाशी त्याचे लग्न झाले. सासरी आल्यानंतर थोड्याच दिवसांत प्रियंवदाने आपल्या पतीला हरप्रकारे सांगून पाहाण्याचा प्रयत्न केला. तिचा पती अत्यंत बुद्धिमान आहे हे तिच्या लक्षांत आलं होतं, पण त्याच्या मनांत फाजील आत्मविश्वास असल्यामुळें कोणत्याही एका विषयांत त्याची बुद्धि स्थिर राहात नव्हती.

विनय रस्तोगी

एके दिवशी प्रियंवदा तळ्यावर पाणी आणायला निघाली होती. विद्यानाथने तिच्याबरोबर यावे असे तिने सुचवले. विद्यानाथची इच्छा नव्हती, पण नाराजीने तो तिच्याबरोबर निघाला. वाटेत कांटेरी झाडेझुडुपे होती, तिथें एका झाडाजवळ एक मुलगा जमिनीवर पडलेला त्यांना दिसला. तो वेदनेने तडफडत होता आणि त्याच्या तोंडातून फेंस येत होता. प्रियंवदा चटकन म्हणाली, "ह्याला साप चावलेला दिसतोय!"

लागलीच विद्यानाथने त्या झुडुपांमधलीच कांही औषधी पाने तोडून आणली, त्यांचा रस हातावर पानें चोळून काढला, आणि त्या मुलाच्या तोंडात घातला. आणखी कांही पानांचा रस काढून साप चावलेल्या जागेवरदेखील त्याने लावला. त्या मुलाच्या वेदना हळूंहळूं कमी होत थांबल्या. पंधरावीस मिनिटानंतर तो उठून बसला व नंतर उभा राहिला. हे पाहून प्रियंवदाला विद्यानाथच्या वैद्यकीच्या ज्ञानाबद्दल विश्वास वाटायला लागला.

या घटनेनंतर एक आठवडा गेला. त्या गांवात एका गायकाची गाण्याची मैफल झाली. विद्यानाथ प्रियंवदासह त्या कार्यक्रमाला गेला. पण संपूर्ण कार्यक्रम ऐकण्यापूर्वीच विद्यानाथने प्रियंवदाला आपले असमाधान व नाराजी व्यक्त करीत म्हटले, "हा गायक अजून तयार झालेला नाही, अर्धाकच्चा आहे. ना ताल, ना लय, छे!" असं म्हणून तो घरी जायला निघाला.

प्रियंवदालाही नाईलाजाने त्याच्याबरोबर उठणे भाग पडले. रस्त्यावर कुणी नव्हते. ती विद्यानाथला म्हणाली, "तुम्ही एखाद्या रागाची आलापी मला जरा गुणगुणून दाखवा कीं!" विद्यानाथने यमन रागातले एक गीत तिला हळूं आवाजांत गाऊन् दाखवले. त्याचा आवाज फारच छान होता. त्याचे गायन तिला आवडले. तिने विचारले, "या संगीतविद्येचाच तुम्ही आणखी अभ्यास कां करीत नाही? तुम्ही एक चांगले गायक व्हाल कीं!"

"अग, चांगला गायक व्हायला काय काय हवं असतं ते सांगशील कां?" विद्यानाथने उलट प्रश्न केला.

"कुणा श्रेष्ठ संगीतकाराचे शिष्यत्व पत्करा." प्रियंवदाने सांगितलं.

"माझ्यापेक्षां श्रेष्ठ संगीतज्ञ जवळपास कुणी असला तरच त्याबद्दल विचार करायचा, नाहीतर कशाला?" असं बोलून विद्यानाथ भराभरा पुढे जाऊं लागला.

पतीचे हे उत्तर ऐकून प्रियंवदा मनांत समजली कीं तो चांगलाच अहंकारी आहे.

दुसऱ्या दिवशी प्रियंवदाच्या माहेराहून एक नोकर आला. तिच्या आईने त्याच्याबरोबर कांही फराळाचे पदार्थ पाठवले होते, ते द्यायला तो आला होता. परत येताना प्रियंवदाकडून एक खुशालीचे पत्र घेऊन यायला त्याला सांगितलेले होते.

प्रियंवदाने त्या नोकराला जेवायला वाढले आणि त्याला दुसऱ्या दिवशी सकाळीं उठून गांवी परत जाण्यास सांगितले. घरांतले कामधाम आटोपून रात्रीं जागून तिने एक सविस्तर पत्र लिहिले आणि नंतर तिला झोंप लागली.

विद्यानाथने उत्सकुतेने ते पत्र वाचले. तिने लिहीले होते, "इथें सर्व कांही क्षेमकुशल आहे. माझे पतिदेव भरलेल्या ताटाप्रमाणे आहेत. रुचकर पदार्थांनी ताट भरलेले असते, पण त्याची रुची ते पदार्थ खाणाऱ्यांना कळते. ती चव व त्याचा आनंद त्या ताटाला माहीत नसतो.

त्यांचा स्वभाव तसाच आहे. ते चांगले निष्णात वैद्य आहेत, संगीतज्ञ आहेत, आणखी ज्योतिष-शास्त्राचीदेखील त्यांना चांगली माहिती आहे. पण हे सगळे गुण एकमेकांना अडसर बनून राहिले आहेत. त्यामुळें तुमचे जांवईबापू कोणत्याही विद्येचा सार्थ व समर्थ उपयोग करीत नाहीत.

मी एका विद्वानाची पत्नी आहे असं मला मोठ्या अभिमानाने सांगता आलं पाहिजे असा मला तुम्ही आशिर्वाद द्यावा."

विद्यानाथने ते पत्र पुन्हां नीट वाचले. त्याला आपल्या स्वभावांतले वैगुण्य लक्षांत आले. त्याच्या पत्नीने आजपर्यंत चकार शब्दानेही त्याला दुखवले नव्हते. पण तिच्या मनांतले दुःख त्याला कळले. त्याला वैद्यकी व्यवसायाबद्दल आवड व आदर होता. म्हणून त्याने त्याच्यावर लक्ष केंद्रित करुन दुसऱ्यांची सेवा करण्याचे ठरवले.

त्याला रात्रीं नीट झोंप लागली नाही. सकालीं तो पत्नीला म्हणाला, "प्रियंवदा, तू माझे डोळे उघडलेस. त्या दिवशी माझ्या औषधामुळें आपण त्या मुलाचे प्राण वांचवू शकलो. मी आता याचे पुढचे शिक्षण घेण्यासाठी वर्षभर गुरुगृही जाईन. तोपर्यंत तुला इथें एकटे राहावे लागेल."

विद्यानाथच्या स्वभावांतले हे परिवर्तन पाहून त्याच्या आईवडिलांना व पत्नीला फार आनंद झाला. वर्षभर जास्त अभ्यास करुन विद्यानाथ एक चांगला वैद्य बनूनच घरी परत झाला.

वाचकांसाठी कथास्पर्धा

सर्वोत्तम प्रवेशिकेला रु.२५०/-चे पारितोषिक

खालील गोष्ट वाचा:

दोन प्रवासी रस्त्यांत भांडत होते. त्यांची हाणामारी सुरुं होण्यापूर्वीं रस्त्यांतल्या इतर मंडळींनी त्यांना न्यायालयांत नेले. "या गृहस्थाला माझी हिऱ्याची आंगठी बघायची होती. मी ती त्याला पाहायला दिली तर आता हा म्हणतो कीं ही त्याचीच आहे आणि तो ती परत देत नाही." पहिल्याने तक्रार केली.

दुसरा इसम न्यायाधीशांना म्हणाला, "साहेब, ही आंगठी माझीच आहे आणि मीच ती याला पाहायला दिलेली होती."

न्यायाधीशांनी ती आंगठी बोटांत धरली आणि म्हटले, "अरे बापरे! महाराजांची हरवलेली आंगठी अखेरीस इथेच सांपडली आहे. ज्या कुणी ही आंगठी चोरली होती त्याचा शिरच्छेद होणारच. बोला आता! कुणी चोरली होती ही आंगठी?"

दोघा प्रवाशांनी काय उत्तर दिले असेल ते सांगाल कां? न्यायाधीशांनी खरी गोष्ट कशी शोधून काढली असेल?

तुमची प्रतिक्रिया १००-१५० शब्दांत लिहा आणि आमच्याकडे एका पाकीटांत घालून पाठवा. त्यावर 'वाचा आणि सुचवा' असे लिहा. खालील कुपन त्यासोबत जोडले पाहिजे.

शेवटची तारीख : ३० एप्रिल २००४

नांव .... वय ....

जन्मतारीख .... शाळेचे नांव ....

घरचा पत्ता ....

....

.... पिनकोड ....

पालकांची सही   स्पर्धकाची सही

खडकाखालचा झरा

फार पूर्वी काशी येथे ब्रह्मदत्त नावाचा राजा राज्य करीत असतां बोधिसत्वांनी एका व्यापारी कुटुंबात अवतार धारण केला. वयांत आल्यावर त्यांनी मोठा व्यापार सुरू केला. पांचशे बैल गाड्यांत माल भरून घेऊन ते देशभर व्यापार करू लागले.

एकदा ते आपल्या गाड्यांचा तांडा घेऊन व्यापाऱ्याला निघाले असता वाळवंटाच्या प्रदेशात पोंचले. तो वाळवंटाचा प्रदेश साठ योजन लांबीचा होता. तेथील वाळू फार बारीक होती, इतकी की मुठीत वाळू घेतली तर बोटांच्या बेचक्यांतून ती गळून जाई. रांत्रीच्या वेळेला त्या प्रदेशांत हवा थंडगार असे. परंतु सूर्योदयाच्या वेळेपासून वाळू तापूं लागली की इतकी तापे, कीं भट्टीतून चालल्यासारखे वाटे. म्हणून दिवसा वाळवंटातून प्रवास करणे अशक्य होते. सर्व प्रवासी वाळवंटात प्रवास करावयाचा झाला की रात्रीच प्रवास करीत. त्याचप्रमाणे त्यांना लागणारी रसद, पाणी व लाकूडफाटा बरोबर घेऊन जात. दर्यावर्दी लोकांप्रमाणे त्यांना रात्री दिसणाऱ्या नक्षत्रांवरून दिशा कळत. उजाडूं लागले की त्यांचा प्रवास थांबे. ते आपल्या गाड्या वर्तुळाकार थांबवीत आणि मधल्या भागात मांडव किंवा शामियाना उभा करून त्याच्या खाली दिवसभर रहात. सायंकाळ व्हायच्या आंत जेवणे वगैरे आटोपून पुन्हां उजाडेपर्यंत पुढचा प्रवास करीत.

बोधिसत्व या रीतीने प्रवास करीत जवळ जवळ सर्व वाळवंट पार करून गेले. फक्त एक योजनच वाळवंट पार करायचे उरले होते. त्या रात्री तेवढा टप्पा पार करून जाता येईल असा विचार करून त्यांनी संध्याकाळी निघण्यापूर्वी आपल्या नोकरांना सांगून लाकूडफाटा, पाणी वगैरे फेकून देवविले. हेतू अर्थातच ओझे कमी होईल एवढाच होता.

सर्वांत पुढे जी गाडी चाले त्या गाडीत वाटाड्या होता. तो रात्रभर जागा राही आणि नक्षत्र वगैरे पाहून वाट दाखवीत पुढे चाले. त्याच्या पाठीमागून सर्व गाड्या डोळे मिटून जात.

परंतु त्या दिवशी रात्री वाटाड्याला आळसटल्यासारखे झाले, आणि केव्हां डोळा लागला हे त्याला कळलेच नाही. बैल त्यांना सोयीचे वाटले त्या बाजूला वळत चालत होते.

अरुणोदयाची वेळ झाली तेव्हां वाटाड्याची अचानक झोप मोडली. त्याने नक्षत्रांकडे पाहिले. गाड्या ज्या दिशेला जायला हव्या होत्या त्याच्या ठीक विरुद्ध दिशेला चालत असल्याचे त्याच्या लक्षांत आले आणि ओरडला - ''गाड्या उलट्या दिशेने परत जाऊ द्या.''

गाड्या फिरल्या, परंतु चूक झाली ती झालीच. कारण उजाडले तेव्हां गाड्या काल सकाळी ज्या जागी येऊन पोचल्या होत्या त्याच जागी पोचलेल्या होत्या. त्यांच्याजवळ पाणी नव्हते, कारण त्यांनी स्वतःच ते ओतून टाकले होते आणि लाकूडफाटाही नव्हता. तो कोणीतरी नाहीसा केला होता.

गाड्या पुन्हां वर्तळाकार उभ्या करण्यात आल्या. सर्व लोक निराश होऊन गाड्याखाली पथारी पसरून आडवे झाले.

अशा प्रसंगी इतरांबरोबर आपण ही धीर सोडला तर सर्वनाश होईल, हे ओळखून बोधिसत्वांनी त्या थंड वेळेचा फायदा घ्यायचे ठरविले व जवळपास कोठे पाणी मिळते कां ते पाहण्यासाठी ते खूप हिंडले सुदैवाने एका जागी हिरवळ दिसली, तिथे थांबले. येथे नक्कीच पाणी

असले पाहिजे. त्या शिवाय हिरवळ कोठून येणार? असा विचार करुन त्यांनी पहार फावडी वगैरे मागवून एकाकडून वाळूचा ढिगारा खणून काढला.

पन्नास साठ हात खणून झाल्यावर पहार 'खणण' दिशी वाजली. सर्वांनी निराशेचा सुस्कारा सोडला. परंतु बोधिसत्वांना खडकाखाली पाणी असलेच पाहिजे असे खात्रीलायक वाटले. ते स्वतः खड्ड्यांत उतरले आणि दगडाला कान लावून बसले. खडकाखालून पाणी वहात असल्याचा अंधुक आवाज ऐकू आला. ते खड्ड्यातून बाहेर आले व म्हणाले - "हे पहा, आपण हातपाय गाळून बसलो तर सर्वांनाच मरावे लागेल. एकाला बोलावून म्हणाले - "बाबा रे, तू मनाचा दृढनिश्चय करून हा खडक फोड. त्याच्या खाली पाणी आहे. ते पाणी मिळाले म्हणजे आपण सर्व वाचू." बोधिसत्व जितक्या आत्मविश्वासाने बोलले, तितके खरे कोणालाच वाटले नाही. तरी ते म्हणाले, म्हणून तो तरुण गडी खड्ड्यांत उतरला व पहार आणि हातोड्याने खडक फोडूं लागला.

शेवटी खडक फुटलाच. त्याच्या खाली दबून राहिलेले पाणी उसळून वर आले व ताडभर उंच उडू लागले.

सर्वांना पुनर्जन्म झाल्यासारखे वाटले. सर्वांनी पोटभर पाणी पिऊन घेतले आणि आंघोळी केल्या. नंतर जुनाट खटारे मोडून तोडून त्यांचा उपयोग जळाऊ लाकूड म्हणून केला. सैंपाक झाल्यावर जेवून घेतले. बैलांना पाणी पाजले व दाणा दिला. संध्याकाळ होईपर्यंत विश्रांती घेऊन रात्र होताच पुढचा प्रवास सुरू केला. ज्या जागी पाणी लागले होते तेथे खुणेसाठी एक झेंडा उभारून ठेवला व उजाडण्यापूर्वी वाळवंट पार करून गेले.

त्यांनी बरोबर आणलेल्या मालाला तिप्पट किंमत मिळाली. खर्च वजा जाता भरपूर फायदा झाला.

बोधिसत्व आपल्या गांवी परतले. त्यांना व्यापारात जो फायदा होई, तो दानधर्म करण्यात ते खर्च करून टाकीत. त्यांनी सर्व आयुष्य सुखांत, आनंदात घालविले.

विष्णु पुराण

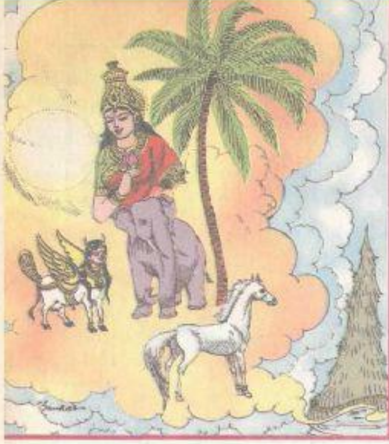
क्षीरसागराचे मंथन झाले तेव्हां राक्षस देवांची थट्टा करीत आपले भुजबळ दर्शवीत वासुकीची दोरी करून त्याच्या तोंडाकडून धरून ओढू लागले. देवांनी सुद्धां, "आम्ही कांही तुमच्याहून कमी नाही" असे सुचवीत शेपटीची बाजू धरून ओढायला सुरवात केली. पण तो ताण सहन न झाल्यामुळे वासुकी आपल्या अनेक तोंडांतून फेसाळ विष ओकूं लागला.

हलाहल विषाच्या ज्वाळा पसरू लागल्या. कित्येक राक्षस तो ताप सहन न झाल्याने तडफडून भस्म झाले. हलाहल वणव्यासारखे पसरूं लागले व त्रिलोक भस्म होणार की काय, अशी शंका वाटूं लागली. त्याच वेळी रवीसारखा वापरलेला मांदार पर्वत समुद्रांत बुडूं लागला. देव व दानव "हरहर महादेवा!" म्हणून शंकराची प्रार्थना करू लागले.

विष्णूने मोठ्या कांसवाचे रूप घेऊन कूर्मावतार धारण केला आणि मंदार पर्वतांच्या बुडाखाली जाऊन बसला. आपल्या पायांनी त्याने मंदारपर्वताला समतोल उभा करून वर काढला. नंतर तो मधून मधून देवांच्या बाजूने हात लावून ओढी. अशा कासव रूपाने विष्णू प्रगट झाला व समुद्र मंथन उत्तम तऱ्हेने होऊ लागले. आणि क्षीरसागर मंथनातून लक्ष्मी, कौस्तुभ, पारिजातक, चंद्र, कल्पवृक्ष, कामधेनू, ऐरावत हत्ती, उच्चश्रवा, अश्वसुरा नांवाचे मद्य आणि अशीच रत्ने उद्भवली.

शंकराचा कंठ विषाने तप्त झाला होता, तो त्याने चंद्राला आपल्या शिखेत ठेवून त्याच्या हिमकिरणांनी शांत केला.

लक्ष्मीने श्रीवत्स कौस्तुभादि मणी ओवून त्यांची वैजयंती माला विष्णूला घालून त्याला

वरले. अशातऱ्हेने विष्णू लक्ष्मीकांत झाला.

सुरा मद्य पिऊन देव 'सुर' झाले.

सर्वांत शेवटी अमृत निघाले. विष्णू आयुर्वेदाचा मूळ पुरुष म्हणून धन्वन्तरी अवतार धारण करून अमृतकलश घेऊन प्रकट झाला. अनेक औषधी वनस्पती घेऊन तो पद्मासनावर बसून समुद्रांतून अवतरला.

अमृत प्राप्तीसाठी क्षीरसागर मंथन केले, तर सर्वप्रथम हलाहल विष उद्भवले. नंतर अनेक रत्ने निघाली ती निरनिराळ्या देवांनी घेतली. शेवटी अमृतप्राप्ती झाली. अनेक कष्ट सहन करून शेवटी सिद्धी प्राप्त झाली की आपण त्याला समुद्रमंथन केले, असे म्हणू लागलो.

धन्वन्तरीच्या हातातील अमृत कलश हिसकावून नेऊन राक्षस "ते सर्व आमचेच!" असे म्हणूं लागले. देव त्यांच्याशी भांडू लागले. देवादानवांच्या भांडणाला उग्र रूप येऊ लागले. त्यावेळी थयथय नाचत जगन्मोहिनी तिथे आली. तिला पाहून राक्षस तिच्यावर भाळले.

मोहिनी त्यांना म्हणाली - "तुम्ही ते अमृत इकडे माझ्या हातांत द्या कसे! मी ते वाटते!"

जगन्मोहिनी आपल्याशी बोलली, एवढ्यावरच फुलून जाऊन राक्षसांनी तिला अमृतकलश दिला.

राक्षस एका बाजूलां रांगेने बसले. दोघांच्या मध्ये जगन्मोहिनी नृत्य करीत पावले टाकीत अमृत वाटीत असल्याचे सोंग करू लागली.

होते आहे तरी काय, हे निश्चेष्ट होऊन देव पहात राहिले. राक्षस मोहिनीचे लावण्य व नृत्य तन्मय होऊन पाहूं लागले.

देवांना सुद्धां जगन्मोहिनी ही कोण आहे, हे प्रथम कळले नाही. तरी ती राक्षसांना अमृत न पाजतां, देवांना येऊन पाजूं लागली तेव्हां विश्वमोहिनी रूपांत हा विष्णूच तर नाही अवतरला, अशी शंका त्यांच्या मनांत आली, तरी ती न दर्शवितां ते गुपचुप अमृतप्राशन करू लागले.

जगन्मोहिनीचे नृत्य म्हणजे विष्णूचीच लीला आहे, हे देवांना चांगले कळले होते आणि ते अमृत प्राशन करून अमरत्व प्राप्त करीत होते; परंतु राक्षस मात्र जगन्मोहिनीच्या रूपावर स्वतःला विसरून अमृताचा आस्वादही घेऊं शकले नाहीत.

तरी राहू नावाच्या एका हुशार राक्षसाला मोहिनीची लबाडी कळली. तो समुद्रातील सुप्रसिद्ध राक्षसीण सिंहिका हिचा मुलगा होता. तो फार मायावी होता.

जी लबाडी चालू होती ती सांगूनही

समजण्याच्या स्थितीत इतर राक्षस नाहीत हे ओळखून राहू देवांचे रूप घेऊन देवांच्या पंक्तीत जाऊन बसला, आणि त्याने अमृत प्राशन केले. सूर्यचंद्रांनी त्याला ओळखले व मंदार पर्वताच्या वरच्या टोकाला बसलेल्या बहुरूपी विष्णूला ते सांगितले. विष्णूने राहूवर आपले सुदर्शन चक्र सोडले.

राहू सुदर्शनचक्रापासून स्वतःचे रक्षण करण्याच्या हेतूने ग्रहमंडळात पळाला. सुदर्शन चक्राने त्याचा पाठलाग करून त्याचा शिरच्छेद केला. म्हणून त्याचे डोके व धड यांचे दोन नवीन ग्रह होऊन राहु व केतू नामे ग्रह मंडळात फिरू लागले. अमृताचा प्रभाव दोन्हींवर असल्याकारणाने ते दोन्ही जिवंत राहिले व म्हणून नऊ ग्रह झाले.

सूर्य चंद्रांनी चहाडी केली म्हणून राहू व केतूचा त्यांच्यावर राग होता व ते मधूनमधून अमावास्येला सूर्याला, आणि पौर्णिमेला चंद्राला, गिळूं लागले. अशा तऱ्हेने सूर्यग्रहणे व चंद्रग्रहणे होऊं लागली.

सर्व अमृत देवांना देऊन जगन्मोहिनी अंतर्धान पावली. सर्व राक्षसांना त्यांच्या मूर्खपणाची तेव्हां कोठे जाणीव झाली. तेव्हांपासून ते विष्णूचे व देवांचे हाडवैरी झाले.

अमृतमंथनाच्या संदर्भात विष्णूने कूर्मावतार, धन्वन्तरीचा अवतार आणि जगन्मोहिनीचा अवतार, असे तीन अवतार धारण केले.

धन्वन्तरी अमृताबरोबर अनेक औषधी वनस्पती, आणि औषधी वेद म्हणजे आयुर्वेद घेऊन आला. म्हणून तो वैद्य शास्त्राचे अधिदैवत व वैद्यांचा कुळदैवत म्हणून पुजला जाऊ लागला.

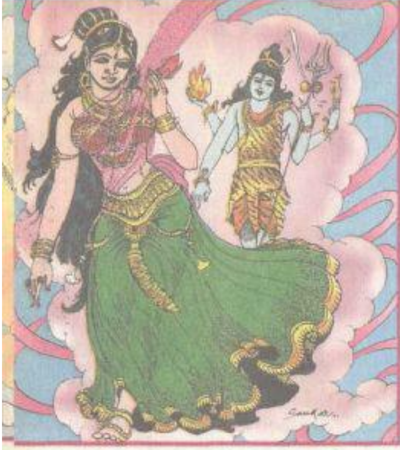

जगन्मोहिनी ही विश्वमोहिनी नाम एक आदर्श सुंदरी म्हणून प्रसिद्ध झाली.

नारद जगन्मोहिनी अवताराची कीर्ती जगन्मोहिनी रागात वीणेवर गात कैलास लोकी गेला. पार्वतीने ती कीर्ती ऐकली. "मूर्ख राक्षसांना फसवूं शकणारी, एवढ्यावरून ती खरोखरीच जगन्मोहिनी म्हणविण्यालायक झाली का?" अशी शंका पार्वतीने व्यक्त केली.

"होय माते, कितीही हुशार असला तरी त्याचे चित्त आकर्षित करण्याची शक्ती असलेली ती खरोखरच विश्वमोहिनी होती!" असे सांगून नारद निघून गेला.

पार्वतीने त्या गोष्टीचा उल्लेख शंकरासमोर केला. शंकराने फक्त स्मित केले व कांही बोलला नाही. नंतर पार्वतीसह नंदीवर बसून वैकुंठ लोकी गेला व विष्णूला म्हणाला - "तू आपल्या

जगन्मोहिनी अवताराचे पुन्हां एकदां दर्शन घडवशील म्हणून आलो आहो!''

''कांही कारणास्तव रूप घ्यावेच लागते, नाही का? परंतु तुझ्यासारख्या समोर ते रूप घेण्यात काय अर्थ? ते नको!'' असे म्हणून निमिषार्धात विष्णू अंतर्धान पावला.

इतक्यात थोड्याच अंतरावर फुलांचा चेंडू करून त्याच्याशी खेळत असलेली जगन्मोहिनी प्रगट झाली. शंकर देहभान विसरून तिच्या पाठोपाठ निघाला. जगन्मोहिनी तेथून निसटली व आकाशांत उडू लागली. शंकरही दोन्ही हात पंखासारखे हलवीत तिच्या पाठोपाठ उडत निघाला. तेव्हां पार्वती थक्क होऊन पहात जागच्या जागी उभी राहिली.

ती शिव मोहिनी लीला ब्रह्मदेवादी देव मोठ्या उत्साहाने पाहू लागले. नंदीसुद्धा थक्क झाला. नारद आपल्या वीणेवर शिवरंजनी राग वाजवूं लागला.

पुढे मोहिनी व पाठीमागून शिव सर्व विश्वभर पळत फिरू लागल्यासारखे दिसले. पार्वती कैलासाला निघून गेली.

जगन्मोहिनीच्या तेजोमंडळांत शिरून जणूं कांही ओढून नेल्यासारखा शंकर विश्वभर फिरला व शेवटी कैलासाला पोंचला, तेव्हां 'माझ्या अंगाला स्पर्शही करूं नका' असे नकारात्मक हात हलविणाऱ्या मोहिनीजवळ येऊन तिच्या कंबरेला विळखा घालून शंकराने गुडघे टेकले.

''पाहिलंस का माते, तुझ्या यजमानांची लीला!'' शंकर आणखी काय करतो हे भयभीत नजरेने पहात जगन्मोहिनी पार्वतीजवळ येऊन उभी राहिली.

त्या पाठोपाठ विश्वमोहिनी रूप जाऊन त्या जागी विष्णूचा साक्षात्कार झाला.

''दादा! तू विश्वमोहन जगन्मोहिनी रूपांत केशवस्वामी आहेस! हे सर्व तुम्हां दोघां शिवकेशवांचे लीला नाटकच नाही का?'' अशा शब्दांत पार्वतीने विष्णूला विचारले.

''होय माते, तेवढेच हो!'' असे म्हणत नारद महतीवीणा वाजवीत तेथे आला आणि जगन्मोहिनी व शिवरंजनी रागांत हरिहर स्तोत्र गात गात तेथून परत फिरला.

शंकर विष्णूला म्हणाला - ''अमृताला सुद्धां विसरून तुझ्या जगन्मोहिनी रूपावर भाळलेल्या राक्षसांचे मला कौतुक करावेसे वाटते. रस पिपासा हेच असुरांचे वैभव आणि संपत्ती!''

विष्णु स्मित करुन पार्वतीला म्हणाला - ''ताई! आणखी कांही काळानंतर शिवरंजनी

म्हणून आमची गंगा स्वर्गातून भूमीवर उतरेल, तेव्हां सुद्धां हा शंकर असाच स्वतःचं देहभान विसरून जाऊन तुला एक सवत घेऊन येईल की काय, असे वाटू लागलं आहे!'' असे म्हणत विष्णू अंतर्धान पावला आणि वैकुण्ठ लोकी निघून गेला.

त्यानंतर कांही काळ लोटल्यावर विष्णूने कर्दम प्रजापती व देवहुतीच्या पोटी पुत्र म्हणून जन्म घेऊन कपिलावतार धारण केला. तो बालपणापासूनच थोर ज्ञानप्राप्ती करून घेऊन घोर तपश्चर्या करून कपिल महामुनी म्हणून प्रसिद्ध झाला.

कपिलाने आई देवहुती हिला तत्वबोध केला. तो सांख्ययोग म्हणून प्रसिद्ध झाला. कपिलमुनी पाताळ लोकात एका गुहेत बसून अखंड तपश्चर्या करीत असतां पृथ्वीवर सगर चक्रवर्तीने शंभरावा अश्वमेध यज्ञ आरंभिला. इंद्राने अश्वमेध यज्ञाचा घोडा चोरला, आणि कपिल मुनी तपश्चर्या करीत होते, त्या गुहेत नेऊन लपवून ठेऊन दिला.

सगराचे एक हजार पुत्र त्या घोड्याचा शोध काढीत, पाताळात खोल गुहा खणीत, कपिल मुनी तपश्चर्या करीत होते, तेथे गेले व तेथे त्यांना घोडा दिसला. कपिलानेच घोडा चोरून आणून ठेवला असला पाहिजे असें समजून कपिल मुनींवर ओरडले. कपिल मुनींचा तपोभंग झाला व त्यांनी डोळें उघडून त्यांच्याकडे पाहिले मात्र, सर्वच्या सर्व सगर पुत्र भस्म झाले आणि भस्माची एक मोठी रास जमली.

त्या भस्माच्या राशीवर विष्णुपादांतून

जन्मलेली, स्वर्गांत मंदाकिनी नामें प्रसिद्ध पावलेली, गंगानदी पृथ्वीवर आणून पितरांचा पुनरुद्धार करण्याचे ठरवून सगराचा नातू भगीरथ तपश्चर्या करू लागला. त्याच्या घोर तपश्चर्येवर प्रसन्न होऊन गंगा नदी प्रकट झाली. परंतु गंगाचा ओघ सहन करण्याची शक्ती पृथ्वीत नसल्यामुळे भगीरथाने तपश्चर्या करून शंकराला प्रसन्न केले.

गंगावतरण प्रसंगी शंकराने गंगेला पाहिले व तो देहभान विसरला, आणि गंगेला आपल्या जटेत त्याने जखडून बांधून टाकले. नंतर भगीरथाने विनविल्यावरुन शंकराने जटांची गाठ थोडी सैल केली आणि गंगेची बारीक धार सोडली. गंगेने भगीरथाच्या पाठोपाठ जाऊन त्याच्या पितरांच्या भस्म राशीवर ती वाहू लागली व पितरांचा उद्धार केला.

शंकर गंगाधर नामें प्रसिद्ध झाला. अशा तऱ्हेने गंगाही पार्वतीची सवत झाली.

सनकनंदादि नामें प्रसिद्ध मुनी म्हणजे सनक, सुनंद, सनत्सुजात, सनत्कुमार असे ब्रह्मदेवाचे चार मानसपुत्र होते. ते नेहमी बाल स्वरूपांतच असतात. ते नेहमी विष्णुभक्तीत निमग्न राहून विष्णूचे स्तोत्र गात सर्व लोकांत निर्विघ्न हिंडत असतात.

एकदां विष्णूच्या दर्शनार्थ ते वैकुंठलोकी गेले. सर्व द्वारें पार करून विष्णूच्या गर्भगाराच्या द्वारावर पोंचले.

तेथे विष्णू सारखेच रूप धारण करून शंख, चक्र, गदा व पद्म धारण केलेले अभयमुद्रेत दोन द्वारपालक जय व विजय उभे होते. ते सनक-सुनंदांना म्हणाले - "दर्शनाची ही वेळ नाही!" आणि त्यांना त्यांनी अडविले.

सनकसुनंद म्हणाले - "आम्हाला विष्णुदर्शनाला समय-असमय असे कांहीच नसते." "असे सांगुन जय विजय म्हणाले त्याकडे दुर्लक्ष करून गर्भगारात जाऊं लागले तेव्हां द्वारपालकांनी आपापली गदा उगारून त्यांना अडविले.

सनकादि मुनी म्हणाले - "तुम्ही विष्णूचे द्वारपालक होण्यालायक नाही. तुम्ही राक्षस होऊन जन्म घ्या!" त्यांनी या शब्दात शाप दिला.

द्वारांत कांही तरी गोंगाट चालू असलेला ऐकून लक्ष्मीसह विष्णू स्वतः दार उघडून तेथे आला.

कठीण प्रश्न - योग्य उत्तर

चित्रानंद स्वामी हे अत्यंत श्रेष्ठ विद्वान होते. गांवापासून दूर अशा एका सरोवराच्या कांठी त्यांनी एका सुंदर उद्यानांत विद्यापीठाची स्थापना केली होती व तिथें चांगले शिक्षण मिळण्याची सुविधा दिली जात होती.

ते पंधरा वर्षांचे असतानाच त्यांनी घर सोडले होते. विद्यार्जनासाठी ते अनेक प्रांतांत गेले, आणि तिथल्या श्रेष्ठ पंडितांकडून त्यांनी शिक्षण घेतले.

जेव्हां ते पन्नास वर्षांचे झाले तेव्हां ते नवद्वीपाहून परत आले आणि त्यांनी या विद्यापीठाची स्थापना केली. तिथें सर्वसामान्य विद्यार्थ्यांना प्रवेश मिळणें ही फारच कठीण गोष्ट होती.

पण जे कुणी इथे पांच वर्षांचा शिक्षणक्रम पूर्ण करीत, त्यांना कोणत्याही कचेरींत सहजगत्या नोकरी मिळत असे. त्या कारणामुळे दूरदूरच्या प्रांतातून विद्यार्थी तिथे येत आणि या विद्यापीठांत शिक्षण घेण्याची संधी मिळाली म्हणून स्वतःला भाग्यवान समजत.

इथें प्रवेश मिळण्यापूर्वी विद्यार्थ्यांना बौद्धिक क्षमता आणि व्यवहारिक ज्ञान यांच्या परीक्षा द्याव्या लागत. त्यांत उत्तीर्ण झालेल्यांना विद्यापीठांत प्रवेश मिळे.

एका संध्याकाळीं, अठरा वर्षांचा एक तरुण मुलगा, चित्रानंद गुरुजींना भेटायला आला. त्यांचे चरण स्पर्श करुन त्याने वंदन केले व त्यांना म्हटले, "गुरुदेव, आपल्या विद्यापीठाची प्रसिद्धी व कीर्ती ऐकून मी फार दूरच्या प्रदेशांतून इथें आलो आहे. आपल्या या मान्यवर संस्थेमधें, आपल्यासारख्या गुरुजींच्या मार्गदर्शनाखाली अध्ययन करण्याची माझी महत्वाकांक्षा आहे. आपल्या विद्यापीठांत प्रवेश देण्याची माझ्यावर कृपा करावी ही माझी मनःपूर्वक विनंती आहे."

जितेन आर्य

चित्रानंद स्वामींनी दोनतीन क्षण त्याच्याकडे निरखून पाहिले. त्या तरुणाच्या चेहऱ्यावर विलक्षण तेज विलसत होतं. तो सात्विक व नम्र वाटत होता. त्याच्या व्यक्तिमत्वांत गांभीर्य व कुतूहलपूर्ण भाव स्पष्ट दिसत होता.

हात जोडून उभा असलेल्या त्या तरुणाला ते म्हणाले, ''विद्यापीठांत प्रवेश देण्यापूर्वी मी प्रत्येकाची कसून परीक्षा घेतो. ही एक साधारणपणें छोटीशीच परीक्षा असते. माझ्या प्रश्नांचे योग्य उत्तर दिलेस तर तुला विद्यापीठांत जरुर प्रवेश मिळेल.''

''ठीक आहे, मी उत्तर द्यायला तयार आहे. आपण विचारावं गुरुदेव,'' त्या युवकाने आत्मविश्वासाने म्हटले.

''तुला दहा सामान्य प्रश्न विचारुं की एकच कठीण प्रश्न विचारुं?'' हंसतहंसत गुरुदेवांनी विचारलं.

''क्षमा करावी, गुरुदेव. परंतु दहा प्रश्न विचारण्यांत आपण आपला मूल्यवान वेळ वांया घालवूं नये. म्हणून आपण एकच कठीण प्रश्न विचारावा.'' त्या तरुणाने म्हटले.

''तर मग माझ्या प्रश्नाचं तावडतोब उत्तर दे पाहूं! आधी बी कीं आधी झाड?'' चित्रानंदस्वामींनी विचारलं.

''झाडच गुरुदेव'' तरुणाने उत्तर दिलं.

त्याच्याकडे आश्चर्यचकित होऊन त्या तरुणाकडे पाहात गुरुदेवांनी विचारलं, ''तू उत्तर दिलंस ते बरोबर आहे असं समज. पण झाडच प्रथम येतं हे तू कसं म्हणतोस?''

तरुणाने उत्तर दिलं, ''क्षमा असावी गुरुदेव. आपण म्हणाला होतात कीं आपण मला एकच प्रश्न विचारणार आहात. म्हणून मी नम्रपूर्वक सांगतो की या दुसऱ्या प्रश्नाचं उत्तर मी द्यायलाच हवं असं नाही.''

त्याच्या या उत्तरावर चित्रानंदस्वामींना प्रथम आश्चर्य अवश्य वाटलं, पण नंतर त्या तरुणाची कुशाग्र बुद्धी आणि हजरजबाबीपणा पाहून ते फारच खूष झाले.

त्या दिवशीच त्यांनी त्या तरुणाला विद्यापीठांत प्रवेश दिला.

सापाची भेट

कोण्या एका काळीं, एका गांवात गिझेला ही एक गरीब मुलगी एका शेतकऱ्याच्या घरी काम करीत होती. ती अनाथ होती आणि आपले पोट भरण्यासाठी तिला काम करणें आवश्यकच होते. तो शेतकरी तिला पगार देत नसे आणि तिच्याकडून भरपूर कष्टाची कामे करुन घेत असे. परंतु, किमान तिला तीन वेळां पोटभर खायला, आणि राहायला जागा व कपडे तो नीटपणे देत होता. गिझेलाला जे कांही मिळत होतं, त्याबद्दल शेतकऱ्याविषयी तिच्या मनांत कृतज्ञताच होती.

एका दिवशी सकाळीं शेतकऱ्याच्या बायकोने तिला बोलावून म्हटले, ''गिझेला, गिझेला, अग, जरा गाईंची धार काढून आण बरं!'' त्यांच्या घरापासून गोठा जरा दूर अंतरावर होता. पाऊस पडत होता. गोठ्यांत पोहोचेपर्यंत गिझेला चिंब भिजली. तरीसुद्धां गारठ्यामुळें कांकडत ती तशीच गायींचे दूध काढूं लागली. तिची बादली दुधाने भरली तशी मागून 'फुस्स्' असा आवाज ऐकूं आला. तिने मागे वळून पाहिले तर एक भला मोठा सर्प तिच्याकडेच येताना तिला दिसला. त्या सांपाच्या मस्तकावर एक सोन्याचा मुकुट होता. गिझेलाच्या तोंडातून किंकाळी बाहेर पडली असती, पण तिची नजर सापाच्या डोळ्यांकडे जेव्हां पडली, तेव्हां ती थबकली. तिला त्याचे डोळे पाहून असं वाटलं कीं सापाला तहान लागली असावी. तिच्या मनांत त्याच्याविषयीं दया उत्पन्न झाली. तिने बादली जरा वांकवली आणि सापाने त्यांतले दूध प्यायले. संतुष्ट होऊन त्याने गिझेलाकडे कृतज्ञतेने ओथंबलेल्या डोळ्यांनी बघितले आणि तो सरसर जात दिसेनासा झाला.

सापाने बादलीमधलं सगळं दूध प्यायलं होतं, आणि बादलींत तळाशी अगदीच थोडंसं दूध उरलं होतं. आता शेतकरीणबाई तिला रागावेल आणि बहुतेक तिला सकाळची न्याहारी देणार नाही, अशी गिझेलाला भीती वाटली. घाबरतच ती घरांत गेली. 'गिझेला, अग गिझेला, गाईची धार काढलीस कां?'' स्वयंपाक करताना शेतकऱ्याच्या पत्नीने आंतूनच विचारलं.

''हो'' गिझेलाने मंद आवाजांत उत्तर दिलं.

"बादली इकडे घेऊन ये आणि कढईत दूध ओतून ठेव." शेतरीणबाईने सांगितलं.

गिझेलाने बादलींत उरलेलं दूध ओतलं आणि काय हो? चमत्कारच झाला! बादलींतून दुधाची धार सुरुं झाली. एक कढई भरली, दुसरी भरली, तिसरीही पुरेपूर भरुन गेली.

"पोरगी हुशार आहे हं!" आणि तिच्याकडे बघून शेतकरीबाई प्रथमच प्रेमळपणे हंसली नि म्हणाली, "आता रोज सकाळीं गाईची धार काढण्यासाठी तुलाच पाठवीन मी!"

"नाही, नाही, नको हो! मला किनई दुसरं कोणतंही काम सांगा. मला गोठ्यांत नका हो पाठवूं." सापाच्या आठवणीने घाबरलेली गिझेला दबत्या स्वरांत म्हणाली.

"आजपासून तूच.दूध काढायचंस, सकाळीं पण आणि संध्याकाळींदेखील! कोणतीही सबब सांगू नकोस मला!" शेतकऱ्याच्या पत्नीने दटावले.

गिझेला दररोज दूध काढायला जाऊं लागली आणि डोक्यावर सोनेरी मुकुट असलेला तो साप रोज दूध प्यायला येऊं लागला. तो बादलीमधलं सगळं दूध पिऊन टाकीत असे; आणि घरांत गेल्यावर दररोज बादलीतलं दूध भरलेलं असायचं. शेतकरणीला अपेक्षेपेक्षां बरंच जास्त दूध मिळत होतं म्हणून ती खूष होती. गिझेलाने धारा काढल्या कीं त्याच गायी जास्त दूध कसं देतात याचं तिला आश्चर्य जरूर वाटत होतं. पण सुदैवाने तिने याचा शहानिशा करायचा प्रयत्न केला नाही. त्यामुळें त्या सापाबद्दल कुणालाच कांही माहीत झालं नाही.

हळूंहळूं गिझेलाची आणि सापाची मैत्री झाली. कारण त्याच्यामुळें तिचं जीवन सुसह्य झालं होतं. सापाला जर आपल्याबरोबर बोलता आलं तर? पण जरी तो बोलूं शकत नव्हता, तरी त्याचे डोळे बघितले कीं गिझेलाला त्यांत विश्वास आणि कृतज्ञता यांची झलक दिसत होती.

असे दिवस जात होते. आता गिझेला एक सुरेख तरुणी झाली होती. अनेक शेतकरी तरुणांना तिच्याशी विवाह करण्याची इच्छा होती. शेतकरीणबाई व तिचा नवरा यांच्या लक्षांत आलं कीं गिझेला आता कांही फार दिवस त्यांच्यापाशी राहाणार नाही. ती दोघे तिच्याशी जास्त प्रेमाने वागूं लागली.

गिझेला रोजचे दूध काढण्याचे व इतर घरांतली कामे करीत होती. कोणत्या तरुणाशी तिचे लग्न होईल ते कांही ठरत नव्हते. शेवटी, गिझेलाला असा एक तरुण भेटला कीं जो इतरांपेक्षां वेगळा व जास्त चांगला होता. तिने आनंदाने त्याची मागणी स्वीकारली. तिच्या

लग्नाच्या दिवशी शेतकरी जोडप्याने एक प्रीतीभोजन समारंभ करायचे ठरवले.

गिझेलाचा दूध काढण्याचा आज शेवटचा दिवस! ती गोठ्यांत गेली, व रोजच्याप्रमाणे साप दूध पिण्यासाठी आला.

"अरे मित्रा, तुला ठाऊक आहे कां की तुला दूध प्यायला देण्याचा आज माझा शेवटचा दिवस आहे? कारण उद्या माझा विवाह होणार आहे. त्यानंतर मी माझ्या पतीच्या घरी राहायला जाईन. मग तू मला भेटणार नाहीस. माझ्या पतीच्या घरी गाय नाही, तेव्हां मी कांही तुला यापुढे दूध देऊं शकणार नाही." गिझेलाने उदासवाण्या स्वरांत म्हटलं.

सापाने तिच्याकडे सहानुभूतीच्या नजरेने पाहिलं. "प्रिय मित्रा, मला तुझी नेहमीच आठवण येत राहील! तू किती रे चांगला आहेस! मी ज्या तरुणशी लग्न करणार आहे. तो गरीब आहे. पण तो दयाळू आणि चांगल्या स्वभावाचा आहे. गरीबी असली तरी सुद्धां मी त्याच्याबरोबर सुखासमाधानाने संसार करीन."

सापाने तिच्याकडे पुन्हां एकवार प्रेमळ दृष्टी

टाकली, आणि तो सरपटत निघून गेला.

गिझेलाच्या लग्नाचा समारंभ छानच झाला. गांवातला प्रत्येकजण लग्नाला हजर राहिला होता. एकाएकी सगळेजण स्तब्ध झाले. सारेजण उभे राहिले, पण काय झालंय ते कांही कळेना. प्रथम सर्वांनी एक फुसत्कार ऐकला, व नंतर सोनेरी मुकुट धारण केलेला एक साप सरसरत तिथे आला. तो साप तिथे बसलेल्या नववधूच्याजवळ गेला आणि तिच्या खांद्यावर चढून तो आपले मस्तक डोलवायला लागला. त्याच्या डोक्यावरचा मुकुट तिच्या मांडीवर पडेपर्यंत तो मस्तक हलवत होता. तो मुकुट पडल्यानंतर तो सरपटत बाहेर गेला आणि अंधारात दिसेनासा झाला. सर्व लोक आश्चर्याने थक्क झाले होते. कुणाच्या तोंडून शब्द फुटेना. पण आपला मित्र लग्नसमारंभाला आलाय हे पाहून गिझेलाचे डोळे आनंदाने पाणावले. तिला अश्रू आवरेनात. तो चिमुकला मुकुट तिने आपल्या बटव्यांत नीट ठेवला. समारंभानिमित्त मेजवानी व आनंदोत्सव पहाटेपर्यंत चाललेला होता.

दुसऱ्या दिवशी गिझेलाने आपला बटवा खोलला. तर त्यांत सोन्याची नाणी भरलेली होती. तो बटवा तिने रिकामा करण्यासाठी उलटा केला, तर त्यांत आणखी नाणी भरली गेली. त्या दिवसापासून तिचा बटवा कधी रिकामा राहिला नाही. तिने कितीही नाणी काढली तरी बटवा आपला पुन्हां भरलेलाच! त्यानंतर त्या प्रदेशांत गिझेला व तिचा पती हे सर्वांत श्रीमंत जोडपे झाले. ती दोघेही प्रेमळ व उदार होती, म्हणून ती सर्वांची आवडती झाली. त्यांच्या संपत्तीतून ते सर्वांना मदत करीत होते, विशेषतः ज्यांनी तिचा संसार थाटायला मदत केली त्या शेतकरी जोडप्याला त्यांनी नेहमीच प्रेमाने व आदराने वागवले.

अमर फळ

फार फार पूर्वी एक मुनी संसारातून विरक्त होऊन अरण्यांत जाऊन तपश्चर्या करायला लागला. एक दिवस देव प्रसन्न झाला आणि त्याने प्रकट होऊन मुनीच्या हातांत एक फळ दिले व म्हटले, ''मी तुझ्या तपश्चर्येवर प्रसन्न झालो आहे. हे अमरफळ तू आपल्या हातांत घे आणि जे मनांत येईल त्याची इच्छा कर, ते तुला लागलीच मिळेल.'' असं म्हणून देव अंतर्धान पावला.

वास्तविक त्यावेळेला मुनीच्या मनांत कोणतीही इच्छा नव्हती. देवाने बहुतेक आपली परीक्षा घेण्यासाठी हे फळ आपल्याला दिले असावे असे त्याला वाटले. या फळाच्या माध्यमाने जनतेचे कल्याण साधता येईल असा विचार करुन तो राजाकडे गेला. मुनीला पाहून राजाला आनंद झाला. त्याने मुनीवर्यांचे आदराने स्वागत केले व येण्याचे कारण विचारले.

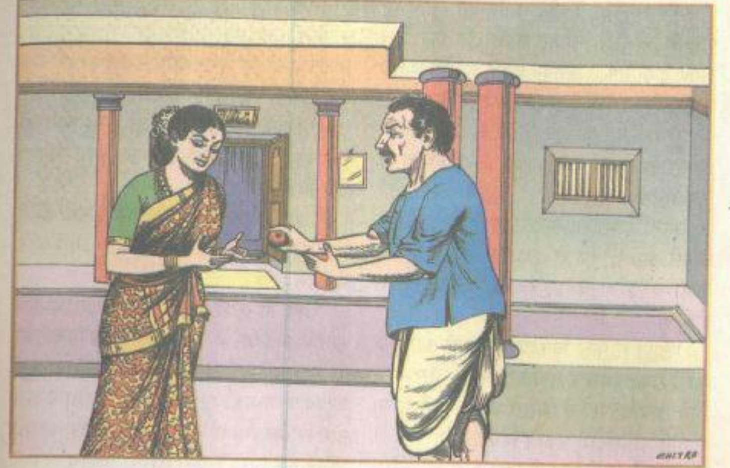
''राजन्, हे एक अमरफळ आहे. याची किंमत देऊन जो हे विकत घेईल, त्याची एक इच्छा पूर्ण होईल. त्यानंतर हे फळ दुसऱ्याला कमी किंमतीला विकलं पाहिजे. इच्छापूर्ती झाल्यानंतर एक आठवड्यापेक्षां जास्त दिवस हे फळ त्या व्यक्तीने स्वतःजवळ ठेवायचे नाही. तसे ठेवणे धोक्याचे ठरेल. हे फळ मी प्रथम आपल्याला देतो आहे. यासाठी आपण याची काय किंमत मला द्याल?'' मुनीने सांगितले.

राजाच्या मनांत लागलीच एका इच्छेची पूर्णता व्हावी असे विचार आले. शेजारच्या राज्या बरोबर बरीच वर्षे त्यांचा संघर्ष चालू होता. त्यांत बराच खर्चही होत होता. या अमर फळाच्या कृपेने शेजारच्या राजावर विजय मिळवावा अशी इच्छा प्रकट करुन त्याच्यासाठी एक लाख सुवर्ण-मुद्रा देऊन ते फळ खरेदी करायचे असा त्याने निश्चय केला.

मुनीने ते फळ त्याला देऊन पुन्हां बजावले, ''राजन्, इच्छापूर्ती झाल्यानंतर एका आठवड्याच्या आंत हे फळ कमी किंमतीला ज्याला विकशील, त्यालाही ही गोष्ट व सूचना सांगायला हवी.''

एवढे सांगून, एक लाख मोहरा घेऊन मुनी गेला आणि त्या मोहरा त्याने गोरगरिबांना वाटून टाकल्या. पुन्हां अरण्यांत जाऊन त्याने नव्या तपश्चर्येला सुरवात केली.

- २५ वर्षांपूर्वी चांदोबांत प्रसिद्ध झालेली गोष्ट -

अमरफळाच्या शक्तीने राजाची इच्छापूर्ती झाली. जेव्हां युद्ध पुन्हां सुरुं झालं, तेव्हां शेजारच्या राजाचा दारुण पराभव झाला, आणि त्याचे राज्य ह्या राज्यांत विलीन झाले.

विजय मिळाल्याबरोबर राजाने भर दरबारांत ते अमरफळ सर्वांच्यासमोर ठेवलं, त्याची कहाणी सविस्तर सांगितली आणि पुढे म्हटले, ''ज्याला हे फळ विकत घेण्याची इच्छा असेल त्याला हे विकायला मी तयार आहे.'' एका जुनाट रोगाने आजारी असलेल्या एका रुग्णाने ते फळ नव्वद हजार मोहरा देऊन खरेदी केले आणि आपल्या रोगाचे निवारण केले.

लगेच ते अमर फळ दुसऱ्याच्या हातांत गेले. अशा प्रकारे त्याच्या प्रभावामुळें कित्येक लोकांच्या अडचणी दूर झाल्या. कांहीजण चांगले व्यापारी झाले, कांही विद्वान बनले, कांहीजण व्याधीमुक्त झाले. त्यांच्या इच्छा पूर्ण झाल्या आणि त्याबरोबर त्या अमरफळाचा प्रभावही वाढत गेला.

असे बरेच दिवस गेले. पुष्यार्क नांवाच्या एका गृहस्थाला धनुर्वात झाला. त्यापूर्वी एकदा ते अमर फळ विकत घेऊन आपल्या पत्नीला मृत्यूच्या दाढेंतून वांचवले होते. त्याने त्या फळाची चौकशी केली, तेव्हां त्याला कळले कीं दोन पैसे देऊन जर त्याचे दुखणे बरे झाले तर ते फळ त्याला दुसऱ्याला एका पैशाला विकावे लागले असते.

त्यानंतर मात्र त्या माणसाला ते फळ विकणें अशक्य झाले असते व तो संकटात सांपडला असता. असा विचार करुन पुष्यार्कने ते फळ खरेदी केले नाही व त्याने वैद्याच्या औषधावरच भरंवसा ठेवला.

परंतु त्याच्या पत्नीने, मालिनीने, आपल्या पतीच्या नकळत नोकराजवळ दोन पैसे दिले आणि ते अमरफळ मागवून घेतले. पतीची व्याधी दूर व्हावी अशी तिने इच्छा प्रकट केली.

पुष्यार्कचा आजार लौकरच ठीक झाला. त्याला वाटले कीं वैद्यराजांच्या औषधाचाच हा गुण असावा.

आता ते फळ मालिनीला एक पैशाला विकावे लागले असते. पण ते कुणाला विकायचे? जो कुणी ते खरेदी करेल, त्याची काय अवस्था होईल?

म्हणून ते फळ विकायचेच नाही आणि जे कांही संकट सोसावे लागेल ते स्वतः सोसण्याचे तिने ठरवले. पण ते कसले संकट असेल, या भीतीने मालिनीची प्रकृति बिघडली.

एक दिवस तिच्या नोकराने विचारले, "आई साहेब, आपली प्रकृति ठीक नाही कां?"

"आता मी जास्त दिवस जगणार नाही रे!" असं म्हणताना तिला रडूं कोसळले. तिने त्याला त्या अमरफळाची सारी कथा सांगितली.

"पण आईसाहेब, असं कां?" नोकराने विचारले.

"अरे, हे फळ मी कुणाला विकणार? जो कुणी हे विकत घेईल, तो या संकटाच्या जाळ्यांत अडकेल. जाणूनबुजून मी दुसऱ्या माणसाला मरणाच्या दारांत उभा करुं? त्यापेक्षां मीच मेले तरी चालेल." मालिनीने म्हटले.

नोकराने हंसून उत्तर दिले, "कुणालाही मरायची वेळ येणार नाही. हे फळ एका पैशाला मीच विकत घेईन बघा!"

"अरे वेड्या! तुझी इच्छा पूर्ण झाली कीं ते फळ तू कुणाला नि कसं विकणार?" मालिनीने विचारलं.

"पण मी कांही इच्छा केली तरच त्यानंतर फळ विकावं लागेल ना? तुम्ही खरंच विचारलंत तर मला कोणतीही इच्छा नाही. इच्छा पूर्ण करण्याची ज्याची मनीषा असेल, त्याला हे फळ नंतर विकण्याचा धोका पत्करावा लागेल. ज्याला ती इच्छाच नाही, त्याला कसला आलाय धोका? मी हे फळ पेटींत बंद करुन लपवून ठेवीन."

असं सांगून त्याने मालिनीच्या हातांत एक पैसा दिला. ते अमरफळ घेऊन ते त्याने लांकडी पेटीच्या तळाशी लपवून ठेवले. त्यानंतर त्या फळाचे काय झाले, कोण जाणे! पण त्या नोकराचे मात्र कसलेच नुकसान कधीही झाले नाही.

9

आर्य

अज्ञात राजकुमाराचे रहस्य

शांतीपुरचा राजा बेपत्ता झाल्यामुळें शांतीपुरांत गोंधळ माजला आहे. राणी निधन पावली. बालयुवराज जयानंद ऋषींच्याकडे सुरक्षित आहे. त्यांनी जयनगरच्या सरदाराकडे राजचिन्ह असलेले पदक व सांखळी देऊन युवराजबाळाला त्यांच्याकडे सोंपवले.

चित्र: गांधी अय्या

जयानंद जाण्यासाठी उठून उभे राहातात.

सध्याच्या स्थितीला जो कुणी कारणीभूत असेल, त्याला आयुष्यांतली सर्वांत कठीण परीक्षा द्यावी लागेल.

मी सांखळी सुरक्षित ठेवीन, बाबा!

बाबू, माझं अंतर्मन सांगतंय कीं राजाने आपली जीव वांचवला आहे.

देव करो नि त्यांनी प्रकट होऊन राज्यांत पुन्हां शांतता प्रस्थापित करुं दे, बाबा!

तोपर्यंत मी आणखी कांही करुं शकेन कां?

वाट पाहात परिस्थितीचा अंदाज आपण घ्यायचा. आता आम्हाला जाऊं दे. मंदिरापाशी बाघा आमची वाट बघत असेल.